

Caroline Finkel

Οθωμανική Αυτοκρατορία
1300-1923

Μετάφραση: Μιχάλης Δελέγκος

Εκδόσεις Διόπτρα

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ
OSMAN'S DREAM: The story of the Ottoman Empire 1300-1923
Caroline Finkel

© 2005 by Caroline Finkel
© Για την ελληνική γλώσσα σε όλο τον κόσμο, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΙΟΠΤΡΑ, 2007

Εξεδόθη κατόπιν συμφωνίας με τους John Murray (Publishers),
a division of Hodder Headline

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή ή ανατύπωση μέρους ή του συνόλου του βιβλίου σε
οποιαδήποτε μορφή, χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη.

ISBN: 978-960-364-330-2

Πρώτη ελληνική έκδοση: Μάιος 2007

Μετάφραση: Μιχάλης Δελέγκος
Ηλεκτρονική Σελιδοποίηση: Διάγραμμα
Προσαρμογή εξωφύλλου: Εικών - Κοσμάς Αρβανίτης & Συνεργάτες

Εκδόσεις Διόπτρα

ΚΕΝΤΡΙΚΑ ΓΡΑΦΕΙΑ
Αγ. Παρασκευής 40, 121 32 Περιστέρι
Τηλ.: 210 380 52 28, Fax: 210 330 04 39

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ **books & life**
Σόλωνος 93-95, 106 78, Αθήνα
Τηλ.: 210 330 07 74
www.dioptra.gr
e-mail: sales@dioptra.gr • info@dioptra.gr

Περιεχόμενα

<i>Εικόνες</i>	9
<i>Ευχαριστίες</i>	11
<i>Πρόλογος</i>	13
<i>Χάρτες</i>	17
1. Πρώτοι μεταξύ ίσων	27
2. Μια δυναστεία διαιρεμένη	52
3. Το αυτοκρατορικό όραμα	83
4. Σουλτάνος των πιστών	121
5. Κύριος των βασιλείων του κόσμου	161
6. Ο αδρανής σουλτάνος	205
7. Διακυβέρνηση διά των φατριών	264
8. Η εκδίκηση των πασάδων	295
9. Η εξουσία των επιφανών προσωπικοτήτων	330
10. Το ξήλωμα της αυτοκρατορίας	373
11. Οι κίνδυνοι της αδιαφορίας	420
12. Η δύναμη των επαρχιών	470
13. Από τη «Νέα Τάξη» στη Μεταρρύθμιση	519
14. Κρίση ταυτότητας	566
15. Η ισλαμική αυτοκρατορία	613
16. Η καταιγίδα πριν από την ηρεμία	657
<i>Οι σουλτάνοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας</i>	691
<i>Χρονολόγιο</i>	692
<i>Βιβλιογραφία</i>	712
<i>Ευρετήριο</i>	741

Εικόνες

1. Το πρώτο τρίτο από παραχωρητήριο έγγραφο για τεκέ δερβίσηδων που ιδρύθηκε από το σουλτάνο Ορχάν το 1324
2. Ο αποκεφαλισμός των συντρόφων του Γιόχαν Σίλτμπεργκερ
3. Ένας Οθωμανός αξιωματούχος και ο βοηθός του καταγράφουν χριστιανόπουλα των Βαλκανίων που έχουν επιλεγεί για το παιδομάζωμα
4. Ο Βαγιαζήτ Α΄ φυλακισμένος σε κλουβί μετά τη σύλληψή του από τον Ταμερλάνο στη μάχη της Άγκυρας, το 1402
5. Το άγαλμα του έφιππου αυτοκράτορα Ιουστινιανού το οποίο βρισκόταν έξω από την Αγία Σοφία
6. Άποψη από ψηλά της Κλειστής Αγοράς, Κων/πολη
7. Το καλυμμένο με πλακίδια περίπτερο στους εξωτερικούς κήπους του Παλατιού του Τοπ Καπί
8. Προσωπογραφία του Μωάμεθ Β΄, 1481
9. Ο Μέγας Μάγιστρος των Ιωαννιτών Ιπποτών υποδέχεται τον Τζεμ-σουλτάνο κατά την άφιξη του δευτέρου στη Ρόδο
10. Το Κάστρο του Μπουργκανέφ, όπου φυλακίστηκε ο Τζεμ-σουλτάνος
11. Ο Σουλεϊμάν Α΄ φορώντας το στέμμα-περικεφαλαία που είχε παραγγείλει για αυτόν ο μεγάλος βεζίρης Ιμπραήμ Πασάς
12. Το φέρετρο του μεγάλου βεζίρη Ιμπραήμ Πασά μεταφέρεται έξω από το Παλάτι του Τοπ Καπί
13. Το ιερό προσκύνημα στη Μέκκα
14. Η Μιχριμάνχ-σουλτάνα, κόρη του Σουλεϊμάν Α΄ και της Χιουρέμ-σουλτάνας
15. Εφυαλωμένο ζωγραφιστό πλακίδιο από τη Σμύρνη
16. Λεπτομέρεια από μικρογραφία που απεικονίζει τρεις Κιζίλ Μπας να δέχονται τα καφτάνια τους τη στιγμή που παραδίδουν τους κόκκινους σκούφους, οι οποίοι συμβολίζουν την «αιρετική» θέση τους
17. Το Σελιμιγιέ, το τζαμί του Σελίμ Β΄ στην Αδριανούπολη
18. Ένα ζευγάρι συλλαμβάνεται από τους γενίτσαρους ενώ το κρασί τους κρυνώνει σε ένα ρυάκι
19. Ο Μουράτ Δ΄ ξεκινάει την εκστρατεία του εναντίον της Βαγδάτης το 1638
20. Ο Ενετός βάλιος στην Κων/πολη, Τζιοβάνι Σοράντσο, και η αντιπροσωπεία του οδηγούνται αλυσοδεμένοι στη φυλακή, μετά την άρνηση της Βενετίας να παραχωρήσει την Κρήτη
21. Το Νέο Τζαμί που χτίστηκε από την Τουρχάν-σουλτάνα στην περιοχή του λιμανιού της Κων/πολης
22. Ο Μαύρος Αρχιευνούχος
23. Ο στραγαλισμός του μεγάλου βεζίρη Μερζίφονλου Καρά Μουσταφά Πασά
24. «Le fameux croissant du Turc partage entre l' Imperialiste, le Polonois et le Venitien»

25. Τρεις γιοι του Αχμέτ Γ' πηγαίνουν με συνοδεία στον εορτασμό της περιτομής τους
26. Οι ποικιλίες τουλίπας «Που αυξάνει την ευχαρίστηση του Αχμέτ Εφέντη» και «Πηγή Χαράς»
27. Λεπτομέρεια της μνημειώδους κρήνης που χτίστηκε από τον Αχμέτ Γ' έξω από το Παλάτι του Τοπ Καπί
28. Ο Πατρονά Χαλίλ με συντρόφους του επαναστάτες
29. Λεπτομέρεια από ειλητάριο που απεικονίζει το δίκτυο της παροχής νερού από τα περίχωρα της πόλης μέχρι το Παλάτι του Τοπ Καπί
30. Ένας Οθωμανός και ένας Ρώσος επίσημος συζητούν για τα Δαρδανέλλια
31. Ο Μεχμέτ Αλή Πασάς της Αιγύπτου
32. Ο σουλτάνος Αμπντούλ Μετζίτ με στολή την εποχή του Κριμαϊκού Πολέμου
33. Άποψη του εσωτερικού της Αγίας Σοφίας
34. Οπίσθια όψη μεταλλίου του σουλτάνου Αμπντούλ Αζίζ
35. Οθωμανοί ευέλπιδες
36. Το κλειστό φορείο που συμβολίζει την παρουσία του Σουλτάνου και που φέρει τα δώρα, εξέρχεται από το Παλάτι του Ντολμά Μπαχτσέ κατά την έναρξη του ετήσιου προσκυνήματος στη Μέκκα
37. Ο κάιζερ Γουλιέλμος Β' ενώ μεταφέρεται με κωπήλατο πλοιάριο στον Βόσπορο το φθινόπωρο του 1917

Καταβλήθηκε κάθε προσπάθεια για την εύρεση των δικαιούχων των πνευματικών δικαιωμάτων των εικόνων.

Ευχαριστίες

Πολλοί συνάδελφοι και φίλοι με ενθάρρυναν και με βοήθησαν γενναιόδωρα στη διάρκεια των ετών που συνέτασσα το βιβλίο *Οθωμανική Αυτοκρατορία, 1300-1923*. Απάντησαν σε πλήθος ερωτήσεις σε κατ' ιδίαν συναντήσεις ή μέσω ταχυδρομείου· μου έστειλαν άρθρα και βιβλία που έχουν κυκλοφορήσει ή που είναι ακόμη ανέκδοτα· διάβασαν κεφάλαια του βιβλίου, είτε ένα, είτε πολλά, ακόμη και ολόκληρο το δοκίμιο· και ανά πάσα στιγμή προσπαθούσαν να με γλυτώσουν από λάθη. Χωρίς την προθυμία όλων αυτών των ανθρώπων να μοιραστούν μαζί μου τους καρπούς της ευρυμάθειάς τους ανεπιφύλακτα, δεν θα μπορούσα να ξεκινήσω τη συγγραφή αυτού του βιβλίου.

Οφείλω ευγνωμοσύνη στο προσωπικό του τομέα Κωνσταντινούπολης του Αμερικανικού Ερευνητικού Ινστιτούτου στην Τουρκία: στο διευθυντή Antony Greenwood και τους βοηθούς του Gülden Güneri και Semrin Korkmaz, που ανέχθηκαν την παρουσία μου για μήνες κάθε φορά, καθώς μελετούσα την έξοχη συλλογή του Ινστιτούτου από υλικό που σχετίζεται με τα οθωμανικά πράγματα –και κάθε μέρα, για μήνες, τρώγαμε μαζί μεσημεριανό. Χωρίς την απόλαυση της πρωινής βαρκάδας μου από τη μία ακτή του Βοσπόρου στην άλλη, και τη γαλήνη της βιβλιοθήκης του Ινστιτούτου, θα είχα από νωρίς εγκαταλείψει το εγχείρημα. Άρχισα να γράφω την *Οθωμανική Αυτοκρατορία* στο Κέμπριτζ, όπου η Kate Fleet του Skilliter Centre του Πανεπιστημίου του Κέμπριτζ μου έδωσε το ελεύθερο στη Βιβλιοθήκη Skilliter, μια ακόμη όαση για τον οθωμανολόγο, και επίσης ευχαριστώ βαθύτατα για τη βοήθειά τους τα μέλη του προσωπικού του Institut Francais des Etudes Anatoliennes και της βιβλιοθήκης του Islam Arastirmalari Vakfi στην Κωνσταντινούπολη, και της Βρετανικής Βιβλιοθήκης, που μου παραχώρησαν την άδεια χρήσης των πλούσιων συλλογών τους.

Από τους πολλούς άλλους η ανεκτίμητη βοήθεια των οποίων είναι διακριτή στο βιβλίο μου, αναφέρω τους ακόλουθους αλφαβητικά: Gábor Ágoston, Virginia Aksan, John Alexander, Jean Louis Bacqué-Grammont, Marc Baer, Michele Bernardini, Idris Bostan, Gregory Bruess, Duncan Bull, Robert Dankoff, Caroline Davidson, Selim Deringil, Kathryn M. Ebel, Howard Eissenstadt, Y. Hakan Erdem, Selçuk Esenbel, Suraiya Faroqhi, Cornell Fleischer, Pál Fodor, John Freely, Fatma Müge Göçek, Daniel Goffman, Yasemin Gönen, Rossitsa Gradeva, Hane Hathaway, Colin Heywood, Frédéric Hitzel, M. Şükrü Hanioglu, Colin Imber, Robert Jones, Yavuz Selim Karakışla, Claire Ruoff Karaz, Michael Khodarkovsky, Machiel Kiel, Dariusz Kolodziejczyk, Klaus Kreiser, Donna Landry, Heath Lowry, Gerald MacLean, Andrew Mango, Nenad Moačanin, Rhoads Murphey, Oktay Özel, Burcu Özgüven, Oded Peri, Hedda Reindl-Kiel, Kahraman Şakul, Ariel Salzman, Hamish Scott, Norman Stone, Frank Sysyn, Nabi al-Tikriti, Christine Thompson, Lucienne Thys-Şenocak, Gündüz Vassaf, Sara Nur Yildiz, Fehmi Yılmaz, Elizabeth Zachariadou, Fariba Zarinebaf-Shahr. Αυτός ο κατάλογος δεν γίνεται να τους συμπεριλάβει όλους, και υπάρχουν πολλοί που με ωφέλησαν με τη βοήθειά τους σε ολόκληρη την πορεία. Δύο ακόμη στους οποίους είμαι πολύ υποχρεωμένη είναι η Joyce Matthews,

που μετέφρασε πολλά αποσπάσματα πεζού και ποιητικού λόγου από τα οθωμανικά τουρκικά σε μελίρρυτα αγγλικά, επιχειρώντας με μοναδική επιτυχία να μην χαθεί το ύφος του πρωτοτύπου· και ο Ara Güler, που με φωτογράφησε για το υλικό προώθησης του βιβλίου.

Η συγγραφή είναι δύσκολο έργο· η εικονογράφηση ακόμη δυσκολότερο. Θα ήθελα να ευχαριστήσω τους κάτωθι, ειδικά, επειδή έκαναν τη διαδικασία σχετικά άκοπη: Filiz Çağman, Zeynep Çelik και Gülendamar Nakiroğlu της Βιβλιοθήκης του Παλατιού του Τοπ Καπί· Edhem Eldem· Muhittin Eren των εκδόσεων Eren, στην Κωνσταντινούπολη· τον John Scott του περιοδικού Cornucopia Magazine· F. Muhtar Katircioğlu· το προσωπικό του Πολιτισμικού Τμήματος της Τράπεζας Yarı Kredi, στην Κωνσταντινούπολη· την Giulia Bartrum του Βρετανικού Μουσείου, στο Τμήμα Χαρακτικών και Σχεδίων· τη Natalia Królikowska· τον Krzysztof Wawrzyniak.

Η Caroline Knox, στον εκδοτικό οίκο John Murray, παρείχε την υποστήριξη της μέχρι τα τελευταία στάδια του βιβλίου πριν από την έκδοσή του: σε εκείνη, στο διάδοχο της Gordon Wise, στην Caroline Westmore για την παραδειγματική προσοχή της στη λεπτομέρεια, στην Cathy Benwell και τη Nikki Barrow οφείλω θερμές ευχαριστίες. Θα ήθελα επίσης να εξάρω τις ικανότητες επιμέλειας της Liz Robinson και της Elizabeth Dobson, που έδωσαν στο κείμενο τη ρέουσα μορφή που διαφορετικά δεν θα είχε. Ο Philip Mansel πρότεινε αυτό το βιβλίο στον John Murray, και του αξίζει ιδιαίτερη μνεία για τη συνεισφορά του στην έναρξη συγγραφής της οθωμανικής ιστορίας για μη εξειδικευμένο κοινό, μια ευκαιρία που σπάνια παρουσιάζεται στο δρόμο ενός ακαδημαϊκού ιστορικού. Η ατζέντης μου, η Anne Engel, με παρότρυνε ευγενικά, όταν αποθαρρυνόμουν, να συνεχίσω. Οι χάρτες σχεδιάστηκαν από τον Martin Collins.

Ακολούθησα το μονοπάτι της οθωμανικής ιστορίας υπό την έμπειρη και ακούραστη καθοδήγηση του Victor Menage, πρώην καθηγητή Τουρκικών στο School of Oriental and African Studies, του Πανεπιστημίου του Λονδίνου. Τώρα, πολλά χρόνια μετά, μπορώ να του προσφέρω κάτι σαν αντάλλαγμα για τη σοφία του. Ένας ακόμη Victor, ο Victor Ostapchuk, με τον οποίο μοιραζόμαστε το πάθος για την οθωμανική Μαύρη Θάλασσα και τους τρόπους άμυνάς της εναντίον δυνάμεων από το βορρά, αφιέρωσε πολύ χρόνο στην ανάγνωση του δοκιμίου μου και πρόσφερε λεπτομερή και εις βάθος σχόλια –παρά τα πιεστικά ζητήματα της δικής του δουλειάς και καριέρας. Όμως, πάνω απ' όλα, είμαι τυχερή που παντρεύτηκα ένα συγγραφέα και δημοσιογράφο –ή μάλλον κάποιον που παράτησε την ακαδημαϊκή καριέρα για να γίνει δημοσιογράφος, ο οποίος με δίδαξε την αδιαμφισβήτητη αξία τού να γίνεται το απρόσιτο προσιτό, και ότι υπάρχει συνήθως η σωστή σειρά λέξεων που θα μεταφέρει ακόμη και την πιο δυσνόητη ιδέα σε ένα ευρύ κοινό. Στους δύο Victor, στον Andrew Finkel, και στην κόρη μας Izzy, τα εφηβικά χρόνια της οποίας πέρασαν αποκλειστικά υπό τη σκιά των Οθωμανών, αφιερώνω αυτό το βιβλίο.

Πρόλογος

Έχει συμβεί μια έκρηξη συγγραφής ιστορικών βιβλίων τα τελευταία χρόνια, και στα ράφια των βιβλιοπωλείων μαζί με την ιστορία κάθε εποχής και τόπου μπορούν να βρεθούν πλέον και οθωμανικές ιστορίες με ποικίλο πεδίο και αντικείμενο. Μερικές προορίζονται για ακαδημαϊκό κοινό, μερικές καλύπτουν μόνο περιορισμένες χρονικές περιόδους, κάποιες βασίζονται αποκλειστικά σε μη τουρκικές ή μη οθωμανικές πηγές. Ο σκοπός μου ήταν να προσπαθήσω να προσφέρω στο ευρύτερο κοινό μια σύγχρονη ιστορία της συνολικής χρονικής έκτασης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας –και κάτι παραπέρα– ο στόχος μου ήταν να αντιμετωπίσω την υπεραπλουστευτική ιδέα ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία άκμασε, παράκμασε και έπεσε –και αυτά είναι όλα κι όλα όσα χρειάζεται να ξέρουμε.

Όπως και η ίδια η ιστορία, η ιστορική έρευνα δεν μένει ακίνητη, και τα τελευταία δέκα ή δεκαπέντε χρόνια έχουν δημιουργηθεί συναρπαστικές νέες προοπτικές και ερμηνείες. Παρ' όλα αυτά, οι τρέχουσες γενικές αντιλήψεις για την Οθωμανική Αυτοκρατορία οφείλουν ακόμη πολλά στις παρατηρήσεις και τις προκαταλήψεις που διασώθηκαν στις ευρωπαϊκές πηγές, οι οποίες γράφτηκαν μέσα στη ζέση των διάφορων αντιπαραθέσεων μεταξύ των δυτικών κρατών και των Οθωμανών. Οι χαρακτηρισμοί της αυτοκρατορίας ως «ανατολίτικου δεσποτισμού» ή «Μεγάλου Ασθενούς της Ευρώπης», για παράδειγμα, προέρχονται από συγκεκριμένες χρονικές στιγμές, όταν τέτοιοι δηκτικοί όροι εξυπηρετούσαν συγκεκριμένους σκοπούς. Δυστυχώς, επαναλαμβάνονται και ανακυκλώνονται διαρκώς, σαν να περικλείουν ολόκληρη την ιστορία της αυτοκρατορίας, και σαν να είναι επαρκείς στο να συμπεριλάβουν την ιστορική γνώση που αποκτήθηκε από τότε που δημιουργήθηκαν.

Πολλά από όσα θεωρούνται γενική ιστοριογραφία σχετικά με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, στις ποικίλες μορφές τους, αγνοούν στην πραγματικότητα την «ιστορία» και υποβιβάζουν τους Οθωμανούς και τον κόσμο τους σε ένα θέατρο του παραλόγου –μια παρέλαση ακόλαστων σουλτάνων, σατανικών πασάδων, δύσμοιρων γυναικών των χαρεμιών, σκοταδιστών κληρικών–, σε στερεότυπους χαρακτήρες που παραμένουν αδρανείς σ' ένα φθαρμένο σκηνικό, από το οποίο λείπει και η ελάχιστη αναγνώριση των δυνάμεων της ιστορίας. Μιλούν για ένα εκτός χρόνου παραμύθι ενός ξένου και εξωτικού σύμπαντος, και δεν πληροφορούν τον αναγνώστη για τις διαδικασίες που διαμόρφωσαν αυτό το σύμπαν. Το γεγονός ότι αυτά τα βιβλία σημειώνουν καλές πωλήσεις αποτελεί απόδειξη του γενικού ενδιαφέροντος για την Οθωμανική Αυτοκρατορία: το ότι δεν στηρίζονται ούτε στις πιο πρόσφατες ιστορικές αντιλήψεις, ούτε στις πρωτογενείς πηγές αποτελεί αντανάκλαση του γεγονότος ότι οι οθωμανολόγοι σπάνια μπήκαν στον κόπο να γράψουν για ένα ευρύ κοινό. Ελπίζω αυτή η «νέα διήγησή» μου να διασκεδάσει τον μη ειδικό αναγνώστη, ενώ ταυτόχρονα να λειτουργήσει διορθωτικά και να διευρύνει το πώς αντιλαμβανόμαστε τους δεσμούς μεταξύ του παρόντος και του παρελθόντος, και του πώς φτάσαμε εδώ που βρισκόμαστε σήμερα.

Η προσέγγισή μου της οθωμανικής ιστορίας είναι αναγκαστικά επηρεασμένη από τη μακρά παραμονή μου στη Δημοκρατία της Τουρκίας, το τελικό διάδοχο

κράτος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όπου έζησα για δεκαπέντε περίπου χρόνια. Το παρελθόν είναι κυριολεκτικά άλλος τόπος στην Τουρκία, οι πολίτες της οποίας έχουν στερηθεί την εύκολη πρόσβαση στα λογοτεχνικά και τα ιστορικά έργα προηγούμενων εποχών, λόγω της αλλαγής του αλφαβήτου το 1928, με το πέρασμα δηλαδή από το αραβικό στο λατινικό αλφάβητο, που είναι οικείο στο μεγαλύτερο τμήμα του δυτικού κόσμου. Ταυτόχρονα, ένα συνεχιζόμενο πρόγραμμα για να γίνει το λεξιλόγιο πιο τουρκικό οδηγεί στην εξάλειψη λέξεων αραβικής και περσικής προέλευσης –των δύο άλλων συστατικών του πλούσιου αμαλγάματος που κάποτε ήταν η οθωμανική γλώσσα, η οποία σήμερα κινδυνεύει να καταστεί «νεκρή», όπως τα λατινικά. Από την άλλη πλευρά, έργα των οθωμανικών αιώνων εκδίδονται πια σε σύγχρονη γραφή και απλοποιημένη γλώσσα, δίνοντας τη δυνατότητα στους σύγχρονους αναγνώστες να αποκτήσουν κάποιο βαθμό κατανόησης του τι συνέβη παλιότερα. Διαφορετικά, η κατάσταση θα ήταν πολύ άσχημη.

Κάποτε φάνηκε πιθανό, με το πέρασμα εκείνων των γενεών που είχαν μάθει την οθωμανική γλώσσα πριν από την αλλαγή του αλφαβήτου, ότι θα απέμεναν ελάχιστοι ικανοί να διαβάσουν τον όγκο των εγγράφων και χειρογράφων που αποτελούν τη βασική πηγή ύλης της οθωμανικής ιστορίας. Ωστόσο, φοιτητές εξακολουθούν να εκπαιδεύονται ως ιστορικοί, και να μαθαίνουν οθωμανικά, και κατέχουν πανεπιστημιακές θέσεις στην Τουρκία και στο εξωτερικό, μαζί με ειδικούς της οθωμανικής ιστορίας που δεν έχουν τουρκική καταγωγή. Και πάλι όμως, δεν ήταν εύκολο για τους Τούρκους να αποτινάξουν την «επίσημη ιστορία» που διδάχτηκαν στο σχολείο, μια εκδοχή του παρελθόντος τους η οποία έλαβε την ώθησή της από την επανάσταση που ταυτίστηκε με το όνομα του Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ, του «πατέρα της σύγχρονης Τουρκίας». Στα πρώτα χρόνια της δημοκρατίας, οι οθωμανικοί αιώνες θεωρούνταν κλειστό βιβλίο και απαξιώθηκαν, σαν να μην είχαν σχέση με τους πολίτες, για τους οποίους κρίθηκε πιο κατάλληλο ένα πιο μακρινό τουρκικό παρελθόν. Καθώς, όμως, η οθωμανική περίοδος χάνεται στη μνήμη, γίνεται πιο ανοιχτή στη μελέτη και μολονότι επεβλήθη στους Τούρκους από τους γκουρού της εκπαίδευσης να βλέπουν τους εαυτούς τους ως κληρονόμους ενός περήφανου παρελθόντος που μπορεί να περιγραφεί αλλά όχι να ερμηνευθεί, ακόμη κι αυτό αλλάζει. Έτσι, η επίσημη ιστορία επιδοκιμάζει την ιδέα ότι η οθωμανική δυναστεία ήταν ανίκητη και οι σουλτάνοι της πανίσχυροι –εκτός από εκείνους που έμειναν στη μνήμη με παρωνύμια όπως «Μέθυσος» ή «Τρελός»–, έχει δοθεί όμως ελάχιστη προσοχή στην αντίδραση εναντίον του κράτους και των αποφάσεών του, που εμφανίστηκε από τα πρώτα χρόνια της αυτοκρατορίας: μια απροθυμία αναγνώρισης της ύπαρξης διαφωνίας, κάτι που παραμένει αμετάβλητο χαρακτηριστικό της πολιτικής στη σύγχρονη Τουρκία.

Και πάλι, παρά τα πρακτικά εμπόδια που δυσχεραίνουν την κατανόηση του οθωμανικού παρελθόντος τους, οι πολίτες του σύγχρονου τουρκικού κράτους τρέφουν ανεξάντλητη περιέργεια για την ιστορία τους. Ο πολιτικός λόγος διανθίζεται με ζωηρούς διαλόγους ενός είδους αρκετά ανοίκειου στους δυτικούς παρατηρητές: οι ποικίλοι τρόποι αντίληψης του παρελθόντος παρέχουν πλούσια πηγή αναφοράς, καθώς οι πολιτικοί και οι ομάδες συμφερόντων καβγαδίζουν για το ποια εκδοχή της

ιστορίας θα εξυπηρετήσει καλύτερα τους σκοπούς τού αύριο (ενός αύριο που συχνά φαντάζει πιο αβέβαιο από όσο είναι αλλού). Πολλές συζητήσεις αναφέρονται σε θέματα που έχουν ρίζες βαθιά στην ιστορία. Το πιο ορατό παράδειγμα όπου το παρελθόν στοιχειώνει το παρόν είναι το «Αρμενικό Ζήτημα» –το οποίο στην παρούσα φάση του στρέφεται γύρω από τις πιέσεις των Αρμενίων προς τις διάφορες κυβερνήσεις για την αναγνώριση των κοινοτικών σφαγών στη Μικρά Ασία κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ως γενοκτονίας. Λιγότερο προφανή για τους ξένους είναι δύο άλλα ζητήματα που βρίσκονται ψηλά στην τουρκική ατζέντα: ο ρόλος του στρατού στην πολιτική, και τα όρια του αποδεκτού στη θρησκευτική έκφραση. Αυτά είναι θέματα που διαπότισαν την οθωμανική ιστορία, και απασχόλησαν τους πολιτικούς και τους απλούς ανθρώπους του παρελθόντος ακριβώς όπως και τους σημερινούς. Το καθήκον του ιστορικού είναι να δείξει πώς το παρελθόν οδήγησε στο παρόν, ή σε ένα παρόν που αποτελεί πλέον παρελθόν. Έτσι, στην Τουρκία η ιστοριογραφία γίνεται σοβαρότερο θέμα από ό,τι είναι σε κάποιες άλλες χώρες, και ο συγγραφέας της οθωμανικής ιστορίας δεν μπορεί να απολαύσει την πολυτέλεια του να παράσχει διασκέδαση σε βάρος της εξήγησής.

Είναι σύνηθες οι σπουδές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας να τελειώνουν το έτος 1922, τη χρονιά κατάργησης του θεσμού του σουλτάνου· το έτος 1923, όταν ιδρύθηκε η Τουρκική Δημοκρατία· ή ακόμη το 1924, όταν καταργήθηκε ο θεσμός του χαλίφη. Επεξέτεινα την καταγραφή μου μέσα στην περίοδο της Δημοκρατίας, μέχρι το 1927, τη χρονιά που ο Ατατούρκ εκφώνησε έναν σπουδαίο λόγο που δικαιολογούσε το ρόλο του στην ανατροπή της αυτοκρατορίας και την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας, και που εξέθετε το όραμά του, το όνειρό του για το μέλλον. Εδώ έγκειται η αλαζονεία πίσω από τον τίτλο* του βιβλίου μου, που αναφέρεται σε ένα όνειρο το οποίο φέρεται να είχε ο πρώτος σουλτάνος, ο Οσμάν, ένα όνειρο που ερμηνεύθηκε ότι προφήτευε τη γέννηση και την ανάπτυξη της αυτοκρατορίας, την ιστορία της οποίας προσπάθησα να αφηγηθώ. Η συνέχιση αυτής της ιστορίας μέχρι το 1927 μού επέτρεψε επίσης να τονίσω μερικούς από τους συνδετικούς κρίκους ανάμεσα στη δημοκρατία και την ιστορία της αυτοκρατορίας: η παραδεδεγμένη σοφία ότι η αυτοκρατορία ήταν *tabula rasa* που έφερε μόνο το αποτύπωμα της επανάστασης του Ατατούρκ τίθεται σταδιακά υπό την αμφισβήτηση των ιστορικών.

Κατά τη συγγραφή ενός έργου με τόσο φιλόδοξο εύρος βρίσκεσαι αντιμέτωπος με πολλά δύσκολα διλήμματα. Δεν τρέφω αξιώσεις πληρότητας –κάτι που, ούτως ή άλλως, θα ήταν αδύνατον να επιτύχω. Το ζωνρό αφηγηματικό ύφος μού φάνηκε προτιμότερο. Σε κάποια σημεία, οι αναγνώστες μπορεί να θεωρούν ότι θα ήταν ευκολότερο να καταλάβουν τα γεγονότα αν στοιχεία όπως οι γενίτσαροι ή το χαρέμι αναλύονταν χωριστά, έξω από το κύριο σώμα του κειμένου. Πιστεύω ότι αυτά τα χαρακτηριστικά αποτελούν αναπόσπαστες όψεις της κοινωνίας που τα γέννησε, ότι δεν υπήρχαν μέσα σ' ένα κενό· ομοίως, η τέχνη και η αρχιτεκτονική προκύπτουν

* Θυμίζουμε στον αναγνώστη ότι ο πρωτότυπος τίτλος του ανά χειράς βιβλίου είναι *Osman's Dream*, «Το όνειρο του Οσμάν» (και υπότιτλος *The story of the Ottoman Empire*, «Η ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας»). (Σ.τ.Μ.)

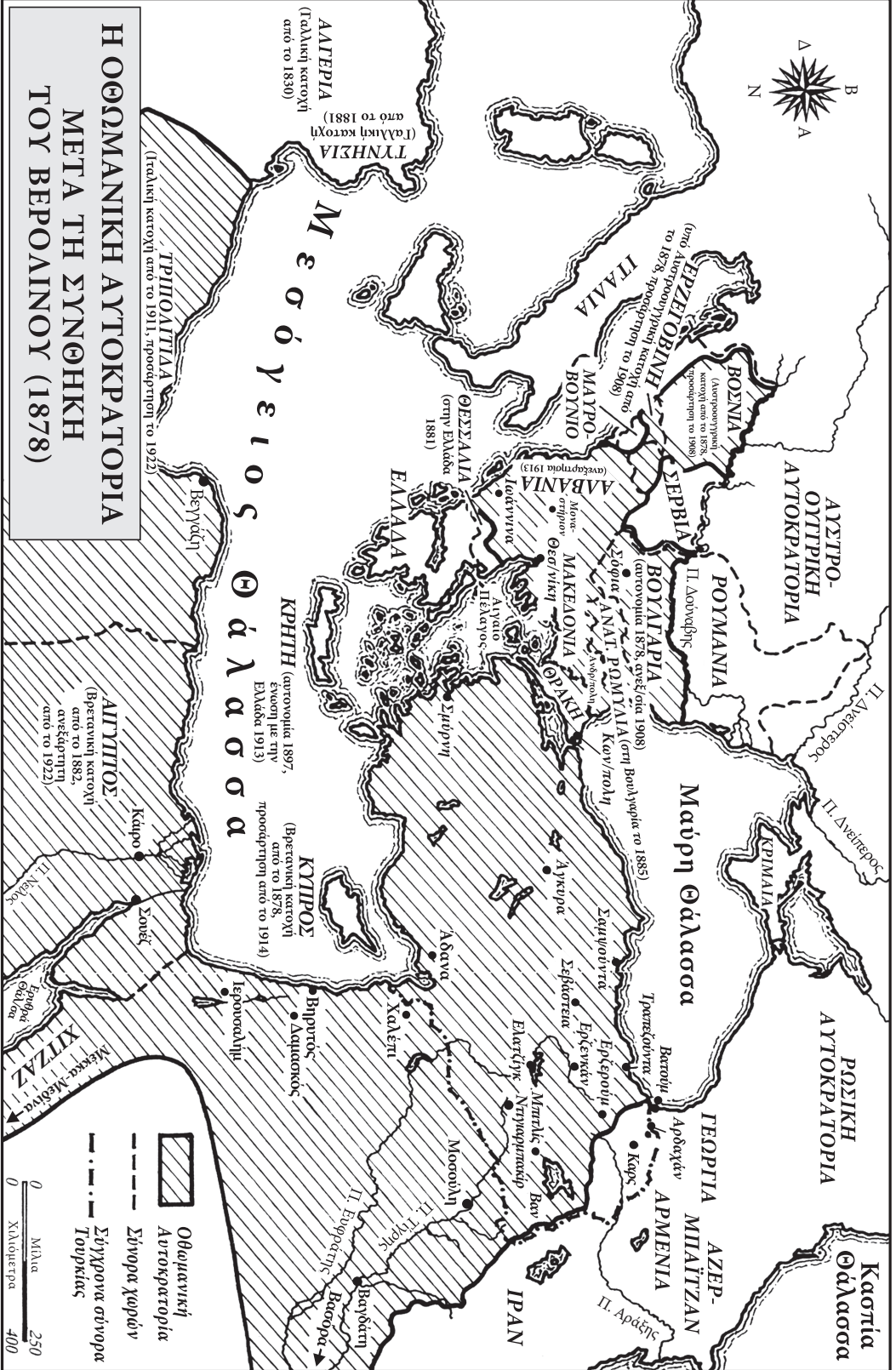
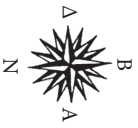
από την πολυπλοκότητα της κοινωνίας και δεν μπορούν να ερμηνευθούν ως μεμονωμένες εκφράσεις καθαρής δημιουργικότητας. Ούτε θα ήταν λογικό να διαπραγματευθώ τη θρησκεία σε ένα κεφάλαιο με τον τίτλο «Ισλάμ», από τη στιγμή που η θρησκεία αποτελεί σημαντική κινητήρια δύναμη της ιστορίας, και ο τρόπος με τον οποίο εκδηλώνεται οποτεδήποτε ή οπουδήποτε έχει πολιτικό αντίκτυπο. Η επισκόπηση της ιστορίας μέσω «θεσμών» τείνει να ακινητοποιεί αυτό που ήταν δρώμενο, και να συσκοτίζει τους δεσμούς μεταξύ σχετιζομένων γεγονότων. Έχει το επιπλέον μειονέκτημα να ενθαρρύνει τον αναγνώστη να αγκιστρώνεται σε αυτές ακριβώς τις όψεις της οθωμανικής ιστορίας που τόσο συχνά αντιμετωπίζονται μειωτικά, χωρίς να εξηγείται το πώς προέκυψαν και γιατί είχαν τη συγκεκριμένη ανάπτυξη. Έτσι, κάθε απόπειρα ερμηνείας της οθωμανικής ιστορίας με τα ίδια δεδομένα που ισχύουν για άλλες ιστορίες παρεμποδίζεται, και αυτή η ιστορία καταλήγει να φαίνεται μοναδική. Φυσικά, υπάρχουν μοναδικές όψεις στην ιστορία κάθε κράτους' αλλά το να δοθεί έμφαση σε αυτές αντί για τις όψεις που είναι πιο συγκρίσιμες με την ιστορία άλλων κρατών, μου φαίνεται ότι οδηγεί σε χάσιμο της ουσίας.

Το γεγονός ότι η οθωμανική ιστορία είναι μια «μαύρη τρύπα» αποτελεί λόγο λύπης από μόνο του, αλλά ακόμη πιο λυπηρό είναι το απτό «σιδηρούν παραπέτασμα» παρανόησης ανάμεσα στη δύση και τους μουσουλμάνους. Αυτό πηγάει, σε μεγάλο βαθμό, από τις «παλιές αφηγήσεις» της δύσης για την Οθωμανική Αυτοκρατορία, που κατ' επέκταση αποτελούν και την εξιστόρηση πολλών αιώνων του ισλαμικού παρελθόντος. Το να κατανοήσουμε αυτούς που είναι πολιτισμικά και ιστορικά διαφορετικοί από εμάς – αντί να καταφεύγουμε σε ετικέτες όπως «αυτοκρατορία του κακού», «φονταμενταλιστής» και «τρομοκράτης» για να συγκαλύψουμε την άγνοιά μας – είναι επείγουσα προτεραιότητα. Η μεγαλύτερη ύβρις είναι να ρωτάμε γιατί «αυτοί» δεν είναι όπως «εμείς», να δεχόμαστε τις πολιτισμικές προκαταλήψεις μας παθητικά και αβασάνιστα, και να τοποθετούμε το πρόβλημα στο πλαίσιο του «τι πήγε στραβά;».

Αυτό, λοιπόν, το βιβλίο, απευθύνεται σε ποικίλο κοινό. Ελπίζω οι μη ειδικοί αναγνώστες που γνωρίζουν ελάχιστα για τους Οθωμανούς πέρα από τις «παλιές» αφηγήσεις να βρουν αυτή τη «νέα» αφήγηση πολύ διασκεδαστική – και πολύ πιο σύνθετη και ικανοποιητική, από τη στιγμή που εξηγεί πώς έβλεπαν η αυτοκρατορία και ο λαός της τους εαυτούς τους, και πώς αυτή η αντίληψη άλλαξε με την πάροδο του χρόνου. Έχω γράψει πολλά για τους γείτονες και τους αντιπάλους των Οθωμανών σε ανατολή και δύση, οπότε υπάρχει κάτι και γι' αυτούς που ενδιαφέρονται για περιοχές στα οθωμανικά σύνορα, καθώς και ακόμη πιο μακριά. Προορίζεται επίσης για φοιτητές που τώρα ξεκινούν τη μελέτη της οθωμανικής ιστορίας. Ελπίζω, ειλικρινά, ότι θα το διαβάσουν όλοι αυτοί στους οποίους οι μακροί αιώνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ασκούν γοητεία.

Χάρτες

- Μικρά Ασία και Θράκη στα μέσα του 14ου αιώνα
- Η Οθωμανική Αυτοκρατορία κατά τον 16ο και 17ο αιώνα
- Η Οθωμανική Αυτοκρατορία μετά τη συνθήκη του Βερολίνου (1878)
- Περίχωρα Κωνσταντινούπολης
- Κωνσταντινούπολη

**Η ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
ΜΕΤΑ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ
ΤΟΥ ΒΕΡΟΙΝΟΥ (1878)**

ΑΙΤΕΡΙΑ
(Γαλλική κατοχή από το 1830)

ΤΥΝΗΣΙΑ
(Γαλλική κατοχή από το 1881)

ΤΡΙΠΟΛΙΤΙΑ
(Γαλλική κατοχή από το 1911, προσάρτησις το 1922)

Μεσόγειος Θάλασσα

ΕΛΛΑΔΑ
(στην Ελλάδα 1881)

ΜΑΥΡΟ-ΒΟΥΛΓΙΑ
(από Αυστροουγγρική κατοχή από το 1878, προσάρτησις το 1908)

ΕΡΖΕΒΙΟΥΝΗ
(από Αυστροουγγρική κατοχή από το 1878, προσάρτησις το 1908)

ΒΟΣΝΙΑ
(Αυστροουγγρική κατοχή από το 1878, προσάρτησις το 1908)

ΑΥΣΤΡΟ-ΟΤΤΩΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

ΣΕΡΒΙΑ
Π. Δουβούβιτς

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
Π. Δουβούβιτς

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ
Στόβα ΑΝΑΤ. ΡΟΥΜΑΛΙΑ (στη Βουλγαρία το 1885) (από τον 1878, ανεξάρτητη 1908)

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
Μονε. Οθωμανική κατοχή

ΕΠΙΡΟΣ
Αιγυπτ. Ηλιεύσιος Σουλτανική

ΚΡΗΤΗ
(από τον 1897, ένωσις με την Ελλάδα 1913) προσάρτησις από το 1914

ΚΥΠΡΟΣ
(Βρετανική κατοχή από το 1878, προσάρτησις από το 1914)

ΑΙΓΥΠΤΟΣ
(Βρετανική κατοχή από το 1882, ανεξάρτητη από το 1922)

ΡΩΣΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Μαύρη Θάλασσα

ΓΕОРΓΙΑ ΜΙΑΤΤΖΑΝ

ΑΡΜΕΝΙΑ

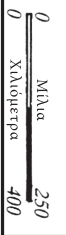
ΙΡΑΝ

Κασπία Θάλασσα

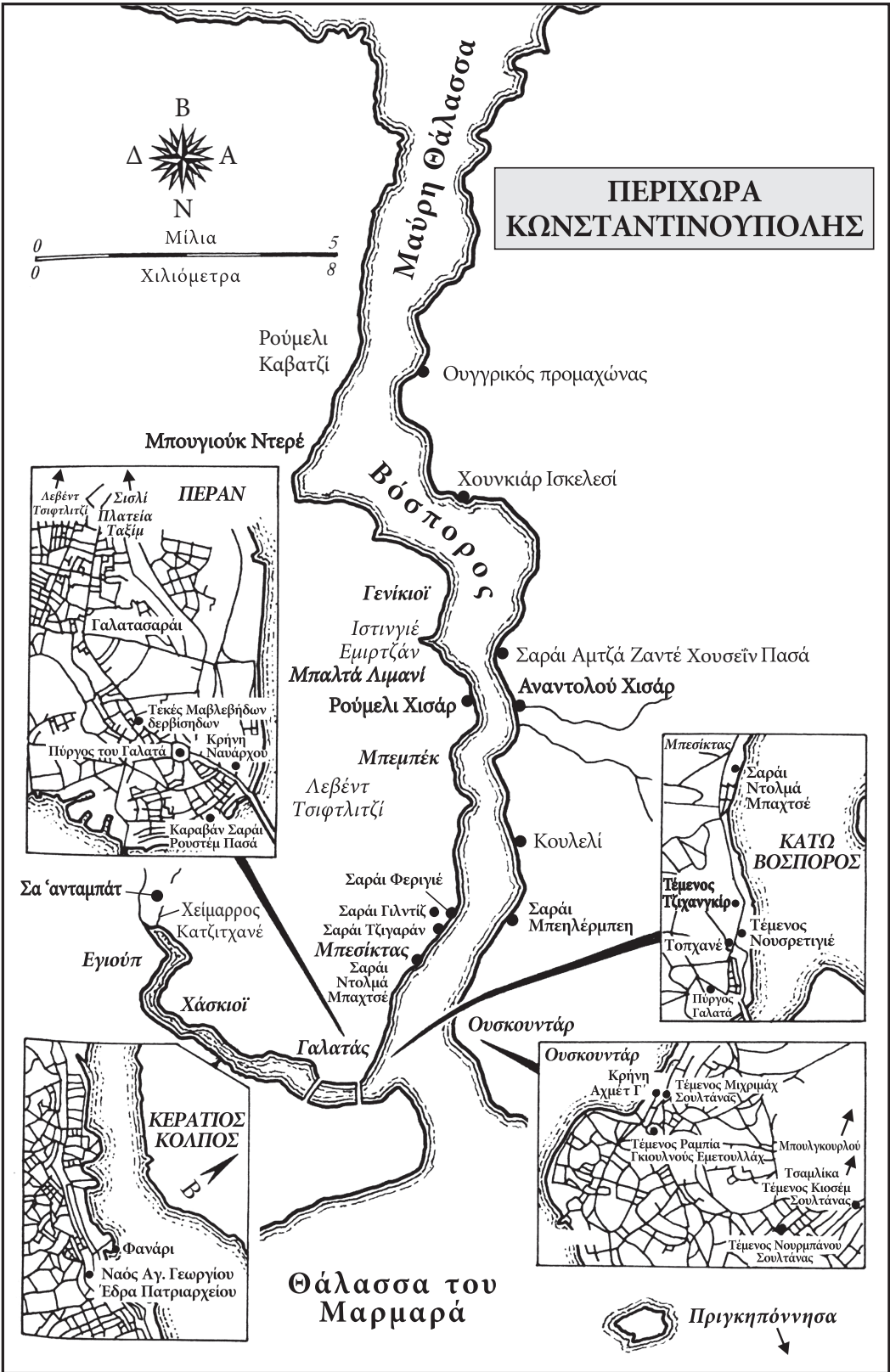
▭ Οθωμανική Αυτοκρατορία

--- Σύννομα χώρων

- · - · - Σύνορα στυπίας

**ΠΕΡΙΧΩΡΑ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ**

**Θάλασσα του
Μαρμαρά**

Πριγκηπόννησα

1.

ΠΡΩΤΟΙ ΜΕΤΑΞΥ ΙΣΩΝ

Η ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΕΠΑΨΕ να υπάρχει μία συγκεκριμένη μέρα, αλλά οι απαρχές της είναι τυλιγμένες στην αχλύ του μύθου.

Στις 29 Οκτωβρίου του 1923, ο Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ ανακηρύχτηκε πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας, ενός κράτους βασισμένου στη λαϊκή κυριαρχία και με καθορισμένα, διεθνώς αναγνωρισμένα σύνορα. Οι Τούρκοι δημοκρατικοί είχαν ήδη υποβαθμίσει το ρόλο του Οθωμανού Σουλτάνου –την 1^η Νοεμβρίου του 1922–, με αποτέλεσμα να κατέχει αυτός πλέον μόνο τον θρησκευτικό τίτλο του χαλίφη, και στις 3 Μαρτίου του 1924 κατάργησαν και αυτό το αξίωμα, εγκαταλείποντας με αυτό τον τρόπο οριστικά την ιδέα ότι το κράτος που ίδρυναν όφειλε την ύπαρξή του στην απολυταρχική εξουσία ή τον θείο νόμο.

Στο διάστημα από τις 15 έως και τις 20 Οκτωβρίου 1927, ο Μουσταφά Κεμάλ εξέθεσε σε μια μακρά αγόρευσή του στο κοινοβούλιο –που είναι τόσο διάσημη, ώστε οι Τούρκοι την ονομάζουν απλώς «Ο Λόγος»– τις αιτίες για τις οποίες η γενιά του είχε απορρίψει το ξεπεσμένο και άγονο οθωμανικό παρελθόν του έθνους. Τα πρώτα χρόνια που πέρασε στην εξουσία τα αφιέρωσε σε μια σειρά μεταρρυθμίσεων, τις οποίες αποκαλούσε επαναστάσεις, και οι οποίες σχεδιάστηκαν για να υποχρεώσουν τον τουρκικό λαό να διαγράψει πλήρως την αυτοκρατορική κληρονομιά του, να ξεφύγει από την τυραννία του κλήρου, και να προσαρμοστεί στον σύγχρονο κόσμο.

Μόνο πολύ πρόσφατα κατάφεραν οι Τούρκοι να δουν την ιστορία τους σαν κάτι διαφορετικό από την άνοδο και την τρομερή πτώση μιας ισλαμικής αυτοκρατορίας, η οποία στην ακμή της τον δέκατο έκτο αιώνα, θα μπορούσε να συγκριθεί σε ισχύ με την αρχαία Ρώμη, αλλά εξαιτίας κάποιου εγγενούς μειονεκτηματός της απέτυχε να συμβαδίσει με την πρόοδο της χριστιανικής δύσης. Για αιώνες, οι οθωμανικές στρατιές προκαλούσαν τρόμο όχι μόνο στους στρατούς της Ευρώπης, αλλά και του Ιράν και άλλων μουσουλμανικών κρατών. Οι Οθωμανοί αρχιτέκτονες έχτισαν τα σπουδαία τεμένη που υψώνονται επιβλητικά στον ουρανό της Κωνσταντινούπολης και των επαρχιακών πόλεων. Το νομικό σύστημα της αυτοκρατορίας κατάφερε με δεξιοτεχνία να μην διαταράξει την ισορροπία των πολύπλοκων εθνοτικών σχέσεων στα Βαλκάνια και τη Μέση Ανατολή. Σύγχρονοι ιστορικοί που διαθέτουν ανοιχτό πνεύμα, άρχισαν να αποκωδικοποιούν τα ημερολόγια των αρχιτεκτόνων και να εξετάζουν τα νομικά αρχεία προκειμέ-

νου να ανακαλύψουν πώς οι Οθωμανοί μπόρεσαν να χρηματοδοτήσουν και να διοικήσουν μια αυτοκρατορία αυτού του μεγέθους. Μια νέα γενιά λογίων ξεκίνησε να βρει τα νοήματα που κρύβονταν στις γραμμές των χρονικών που γράφθηκαν κατόπιν παραγγελίας νικηφόρων σουλτάνων, για να διαπιστώσουν τελικώς αυτοί οι λόγοι ότι η ιστορία της αυτοκρατορίας δεν ήταν απλώς η ιστορία του οίκου που την κυβερνούσε. Και άρχισαν, γεγονός ίσως ακόμη πιο σημαντικό, να βλέπουν με κριτική ματιά τις χρονογραφίες που γράφτηκαν –μερικές φορές με όλες τις αρετές της δυτικής επιστήμης– σε περιοχές οι οποίες βρέθηκαν κάποτε υπό την οθωμανική κυριαρχία, για να ανακαλύψουν εντέλει ότι ήταν μεροληπτικές και ελλιπείς, επειδή οι συγγραφείς τους παρουσίαζαν τους εθνικούς μύθους σαν ιστορικά γεγονότα, και έβγαζαν συμπεράσματα για τη φύση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας χωρίς να ακούν την οθωμανική φωνή.

Έτσι, όταν το 1998 η Τουρκική Δημοκρατία γιόρταζε την εβδομηκοστή πέμπτη επέτειο από τη σύστασή της, είχε το θάρρος να προγραμματίσει, για τη λήξη της δεύτερης χιλιετίας, εορτασμούς σε ανάμνηση της ίδρυσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 700 χρόνια πριν. Αλλά γιατί θα έπρεπε το έτος 1299 μ.Χ. να θεωρείται η ημερομηνία γέννησης της αυτοκρατορίας; Δεν έγιναν τότε διάσημες μάχες, δεν διακήρυξε κάποιο έθνος την ανεξαρτησία του, ούτε κυριεύθηκε κάποιο οχυρό. Οι πιο απλές εξηγήσεις είναι συχνά και οι πιο πειστικές. Εκείνη η χρονιά συμπίπτει με τα έτη 699–700 του ισλαμικού ημερολογίου.¹ Λόγω σπάνιας μαθηματικής σύμπτωσης, οι αιώνες άλλαξαν ταυτόχρονα στο χριστιανικό και το ισλαμικό ημερολόγιο. Ποια χρονιά θα πρόσφερε καλύτερους αιώνους για την ίδρυση μιας αυτοκρατορίας, που έφτασε να εκτείνεται από την Ευρώπη μέχρι τη Μέση Ανατολή;

Οι πρώτοι Οθωμανοί, απασχολημένοι με τον αγώνα για εδραίωση της εξουσίας τους, νοιάζονταν λιγότερο για την ημερομηνία ίδρυσης του κράτους τους και πολύ περισσότερο για το όραμα που υποστήριζε το δικαίωμά τους να κυβερνούν. Για αυτούς, η αυτοκρατορία ξεκίνησε, μάλλον κυριολεκτικά, με ένα όνειρο. Μια νύχτα, ο πρώτος σουλτάνος, ο Οσμάν, κοιμόταν στο σπίτι ενός αγίου ανθρώπου ονόματι Εντέ-Μπαλή, όταν:

Είδε ένα φεγγάρι να βγαίνει από τη μια πλευρά του στήθους τού αγίου ανθρώπου, και να βυθίζεται στην άλλη. Ένα δέντρο πετάχτηκε τότε από τον αφαλό του και η σκιά του κάλυψε τον κόσμο· κάτω από αυτή τη σκιά υπήρχαν βουνά, και ρυάκια πήγαζαν από τους πρόποδες καθενός βουνού. Μερικοί άνθρωποι έπιναν νερό από κει, άλλοι πότιζαν κήπους, άλλοι έφτιαχναν σιντριβάνια. Όταν ο Οσμάν ξύπνησε, είπε την ιστορία στον άγιο άνθρωπο, που του

1 Το ισλαμικό ημερολόγιο προσδιορίζει τις 354 ημέρες του έτους, τους μήνες κτλ. με βάση τις φάσεις της σελήνης. Κάθε μήνας αρχίζει όταν γίνεται ορατή για πρώτη φορά η νέα σελήνη. Η πρώτη ημέρα αυτού του ημερολογίου είναι η 15^η ή 16^η Ιουλίου του 622 μ.Χ., η πρώτη ημέρα του σεληνιακού έτους όταν ο Μωάμεθ ξεκίνησε το ταξίδι του από τη Μέκκα για τη Μεδίνα, αφότου έχασε την υποστήριξη από την οικογένειά του στη διαμάχη για την ανάληψη της ηγεμονίας.

απάντησε: Οσμάν, γιε μου, συγχαρητήρια, γιατί ο Θεός έδωσε το αξίωμα του αυτοκράτορα σε σένα και στους απογόνους σου, και η κόρη μου η Μαλχούν θα γίνει γυναίκα σου.

Αυτό το όνειρο, που άρχισε να διαδίδεται στα τέλη του δέκατου πέμπτου αιώνα, εκατόν πενήντα χρόνια μετά το θάνατο του Οσμάν γύρω στο 1323, έγινε ένας από τους πλέον ανθεκτικούς ιδρυτικούς μύθους της αυτοκρατορίας, καθώς δημιουργούσε μια αίσθηση αφενός εγκόσμιας και αφετέρου θείας εξουσίας και δικαιολογούσε την ορατή επιτυχία του Οσμάν και των απογόνων του στον αγώνα για εδαφικό έλεγχο και ισχύ στα Βαλκάνια, τη Μικρά Ασία και ακόμη πιο πέρα.

Κανείς δεν θα μπορούσε να έχει προβλέψει τα επιτεύγματα των Οθωμανών στους αιώνες που ακολούθησαν. Γύρω στο 1300, ήταν μόλις κάποιοι από τους πολλούς Τουρκομάνους, ή Τούρκους, νομαδικές φυλές με καταγωγή από την κεντρική Ασία, που συναγωνίζονταν για τον έλεγχο της Μικράς Ασίας – τις εκτάσεις ανάμεσα στη Μαύρη Θάλασσα, τη Μεσόγειο και το Αιγαίο. Η περιοχή αυτή είχε υπάρξει έδαφος της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, η οποία εξελίχθηκε στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία μετά το χωρισμό ανάμεσα στο Δυτικό και το Ανατολικό τμήμα (ενν. της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας). Ο Μέγας Κωνσταντίνος, αφού κατέλαβε την εξουσία το 324 μ.Χ., ίδρυσε τη νέα αυτοκρατορική πρωτεύουσα, την Κωνσταντινούπολη, στον Βόσπορο, και η πόλη εξελίχθηκε σε πρωτεύουσα του ανατολικού τμήματος. Το Βυζάντιο στην ακμή του περιλάμβανε τα Βαλκάνια και εκτεινόταν ανατολικά μέχρι τη σημερινή Συρία και ακόμη πιο πέρα, αλλά δεν κατάφερε ποτέ να ανακτήσει τη δύναμή του μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1204 από τους ιππότες της Δ' Σταυροφορίας, και τη συνακόλουθη λατινική κατοχή της πόλης μέχρι το 1261. Στις αρχές του δέκατου τέταρτου αιώνα, η αυτοκρατορία είχε συρρικνωθεί στα όρια της ίδιας της Κωνσταντινούπολης, σε ένα μεγάλο μέρος της σύγχρονης Ελλάδας, και σε λίγα φρούρια και λιμάνια στη δυτική Μικρά Ασία.

Οι φυλές των Τουρκομάνων από αιώνες έκαναν τολμηρές επιδρομές στα ανατολικά σύνορα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, πολύ πριν κυριαρχήσουν οι Οθωμανοί. Το πιο επιτυχημένο από τα πρώτα κύματα Τουρκομάνων ήταν οι Σελτζούκοι Τούρκοι, οι οποίοι κινούνταν σταδιακά από την κεντρική Ασία προς τα δυτικά, σαν τμήμα μιας παρατεταμένης πορείας μετανάστευσης διαφόρων νομάδων μέχρι τη Μέση Ανατολή και τη Μικρά Ασία, σε μια εποχή που το Βυζάντιο είχε εξασθενήσει από τις εσωτερικές διαμάχες μακριά στην Κωνσταντινούπολη. Οι Σελτζούκοι Τούρκοι συνάντησαν ελάχιστη αντίσταση, και το 1071, υπό την αρχηγία του σουλτάνου τους Αλπ Αρσλάν, νίκησαν τον βυζαντινό στρατό, που διοικούσε ο αυτοκράτορας Ρωμανός Δ' ο Διογένης, στη μάχη του Ματζικέρτ, βορείως της λίμνης του Βαν στην ανατολική Μικρά Ασία, και άνοιξαν το δρόμο

στους Τουρκομάνους μετανάστες ώστε να κινηθούν δυτικά χωρίς να αντιμετωπίσουν στην πραγματικότητα κανένα εμπόδιο.

Το Ισλάμ έφτασε στη Μικρά Ασία –όπου υπερτερούσαν οι χριστιανοί– με τους Σελτζούκους Τούρκους. Μεμονωμένοι Τουρκομάνοι είχαν ασπαστεί το Ισλάμ από τον ένατο αιώνα, όταν είχαν έρθει σε επαφή –συχνά ως μισθοφόροι– με τις μουσουλμανικές δυναστείες στις περιοχές των Αράβων. Πάντως, ο μαζικός προσηλυτισμός των Τούρκων στην κεντρική Ασία είχε γίνει περίπου πριν από έναν αιώνα. Η μετακίνησή τους προς τη Μικρά Ασία υπήρξε ένα γεγονός-ορόσημο. Υπό την ηγεμονία των διαδόχων του Αλπ Αρσλάν, οι Σελτζούκοι εδραιώθηκαν στην περιοχή και έκαναν βάση τους μια περιοχή όχι μακριά από την Κωνσταντινούπολη, τη Νίκαια, μέχρι που η κατάληψη της πόλης αυτής από τους στρατιώτες της Α΄ Σταυροφορίας το 1097 τούς ανάγκασε να υποχωρήσουν στο Ικόνιο, στην κεντρική Μικρά Ασία. Περίπου την ίδια εποχή, το εμιράτο των Ντανισμεντιδών, αρχικά πιο ισχυρό από τους Σελτζούκους, ήλεγχε μια πλατιά λωρίδα γης στον άξονα βόρειας και κεντρικής Μικράς Ασίας. Στα βορειοδυτικά, κυβερνούσαν οι Σαλτουκίδες με έδρα το Ερζερούμ, και οι Μενγκουτσέκοι από το Ερζιντζάν. Στα νοτιοανατολικά βρίσκονταν οι Αρτουκίδες του Ντιγιαρμπακίρ. Ο χώρος αυτός λοιπόν, στον οποίο διείσδυαν, παρουσίαζε ποικιλία εθνών και πολιτισμών, με παμπάλαιους πληθυσμούς Κούρδων, Αράβων, Ελλήνων, Αρμενίων και Εβραίων, εκτός των μουσουλμάνων Τουρκομάνων. Το Βυζάντιο απλωνόταν στα δυτικά, και στην Κιλικία και τη βόρεια Συρία βρίσκονταν τα κράτη των Αρμενίων και των Σταυροφόρων, που συνόρευαν νότια με το κράτος των μουσουλμάνων Μαμελούκων, οι οποίοι είχαν για πρωτεύουσά τους το Κάιρο. Στη διάρκεια του επόμενου αιώνα, οι Σελτζούκοι απέσπασαν τα εδάφη από τους ασθενέστερους Τουρκομάνους γείτονές τους, και το 1176, ο σουλτάνος τους Κιλίτζ Αρσλάν Β΄ διέλυσε το στρατό του Βυζαντινού αυτοκράτορα Μανουήλ Α΄ του Κομνηνού στην τοποθεσία τη γνωστή ως Μυριοκέφαλο, βορείως της λίμνης Μπεησεχίρ στη νοτιοδυτική Μικρά Ασία. Οι Τουρκομάνοι, έχοντας πλέον καταφέρει να κινούνται ελεύθερα πέρα από το εσωτερικό της Μικράς Ασίας, άρχισαν να επεκτείνονται προς τις ακτές, αποκτώντας πρόσβαση στις θαλάσσιες διόδους του εμπορίου.

Οι αρχές του δέκατου τρίτου αιώνα υπήρξαν η περίοδος της μέγιστης ακμής των Σελτζούκων του Ρουμ, όπως αυτοαποκαλούνταν (ο γεωγραφικός όρος «Ρουμ» δήλωνε τα εδάφη της «Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας», δηλαδή του Βυζαντίου) για να διακρίνονται από τη Μεγάλη Σελτζουκική Αυτοκρατορία στο Ιράν και το Ιράκ. Οι αδιατάρακτες σχέσεις ανάμεσα στους Βυζαντινούς και στους Σελτζούκους του Ρουμ, επέτρεπαν στους τελευταίους να εστιάζουν την προσοχή τους στη διασφάλιση των ανατολικών συνόρων τους, αλλά αυτή η ισορροπία ανατράπηκε όταν έκανε τη δυναμική εμφάνισή του ένα άλλο κύμα εισβολών από την ανατολή: οι Μογγόλοι, υπό την ηγεσία των απογόνων του τρομερού κατακτητή Τζένγκις Χαν, σάρωσαν τα διάφορα κράτη που είχαν

προκύψει από τη Μεγάλη Αυτοκρατορία των Σελτζούκων. Όπως η νίκη των Σελτζούκων στο Μαντζικέρτ το 1071 είχε επιταχύνει την κατάρρευση της βυζαντινής κυριαρχίας στη Μικρά Ασία, έτσι και η νίκη των Μογγόλων ενάντια στο στρατό των Σελτζούκων το 1243 στο Κιοσέ-νταγ, κοντά στη Σεβάστεια της βόρειας-κεντρικής Μικράς Ασίας, σηματοδότησε το τέλος της ανεξαρτησίας των Σελτζούκων του Ρουμ. Ο κάποτε πανίσχυρος σουλτάνος τους στο Ικόνιο έγινε πια φόρου υποτελής τού Μογγόλου χαν, η έδρα του οποίου βρισκόταν μακριά, στο Καρακορούμ της κεντρικής Ασίας. Τα χρόνια που ακολούθησαν ήταν ταραγμένα, καθώς οι γιοι του τελευταίου ανεξάρτητου σουλτάνου Καϊ Κχουράβ Β' φιλονικούσαν για την πατρική κληρονομιά, υποστηριζόμενοι από διάφορες φατρίες Τουρκομάνων και Μογγόλων. Αν και κατά τα τέλη του αιώνα η μογγολική δυναστεία των Ιλχανιδών είχε επιβάλει σύστημα ενιαίας κεντρικής διοίκησης, δεν κατάφερε ποτέ να αποκτήσει σοβαρό έλεγχο στη Μικρά Ασία, γιατί τα μέλη της, όπως και οι Σελτζούκοι, είχαν εμπλακεί σε αιματηρότατες εσωτερικές έριδες. Οι Τουρκομάνοι της Μικράς Ασίας αντιστέκονταν στους Ιλχανίδες, και οι Μαμελούκοι της Αιγύπτου και της Συρίας έκαναν επιδρομές από το νότο στα εδάφη τους. Αλλά οι Ιλχανίδες ενδιαφέρονταν περισσότερο να διασφαλίσουν τα κέρδη που προέρχονταν από τους δασμούς πάνω στο προσοδοφόρο εμπόριο μεταξύ Ινδίας και Ευρώπης, το οποίο χρησιμοποιούσε τις οδούς κατά μήκος της βορειοανατολικής Μικράς Ασίας, και σχεδόν εγκατέλειψαν τα δυτικά όρια του βασιλείου τους στους Τουρκομάνους πολέμαρχους που κινούνταν στις βορειοδυτικές παρυφές των εδαφών που πριν ανήκαν στους Σελτζούκους.

Μέχρι τις αρχές του δέκατου τέταρτου αιώνα, η Μικρά Ασία είχε γίνει εστία μιας νέας γενιάς εμιράτων που ανήκαν σε μουσουλμάνους Τουρκομάνους. Συχνά δημιουργούσαν μεταξύ τους συμμαχίες στρατηγικής σημασίας και σκοπιμότητας, αλλά αναπόφευκτα κατέληγαν να συγκρούονται καθώς το καθένα ανέπτυξε τους δικούς του διακριτούς οικονομικούς και πολιτικούς στόχους. Στο νότο, γύρω από την Αττάλεια, βρισκόταν το εμιράτο του Τεκκέ, στη νοτιοδυτική Μικρά Ασία του Μεντεσέ, που συνόρευε με αυτό του Αϊδινίου στα βόρεια. Το εμιράτο του Χαμίντ βρισκόταν στο εσωτερικό και είχε κέντρο του τη Σπάρτη,² του Σαρουχάν είχε πρωτεύουσα τη Μαγνησία, και τέλος, βόρεια, προς τα Δαρδανέλλια, εκτεινόταν το Καρασί. Η πρωτεύουσα του Τζερμιάν ήταν η Κιουτάχεια, ενώ ολόκληρη η βόρεια-κεντρική Μικρά Ασία ανήκε στον οίκο των Ισφεντιγιάρ Ογλού. Το εμιράτο του Καραμάν καταλάμβανε τη νότια-κεντρική Μικρά Ασία με την πρωτεύουσά του εγκατεστημένη στην απόκρημνη οροσειρά του Ταύρου, κατόπιν στο Καραμάν, και τελικά στην τέως έδρα των Σελτζούκων, το Ικόνιο. Μέχρι τα μέσα του δέκατου τέταρτου αιώνα, η Κιλικία μοιράστηκε στα εμιράτα των απογόνων του Ραμαζάν, με έδρα τα Άδανα, και στο γειτονικό εμιράτο του Ντουλκαντίρ Ογλού, με πρωτεύουσα το Ελμπιστάν στα βορειοανατολικά. Στη

2 Στα τουρκικά *Isparta*. Πρόκειται για πόλη της Μικράς Ασίας, και όχι του σημερινού ελλαδικού χώρου. (Σ.τ.Μ.)

νοτιοδυτική Μικρά Ασία, στα σύνορα με ό,τι είχε απομείνει από την παρουσία των Βυζαντινών εκεί, βρισκόταν το εμιράτο του Οσμάν, ηγεμόνα των Οσμανλίδων –που εμείς τους γνωρίζουμε με το όνομα Οθωμανοί.

Οι πρώτες μας πληροφορίες για τους Οθωμανούς έρχονται από το 1300 περίπου, όταν, όπως μας λέει ένας Βυζαντινός ιστορικός της εποχής εκείνης,³ στις 27 Ιουλίου 1302⁴ συνέβη η πρώτη στρατιωτική σύγκρουση ανάμεσα σε δυνάμεις Βυζαντινών και στα στρατεύματα που διοικούσε ένας άντρας ονόματι Οσμάν. Αυτή η μάχη –γνωστή ως μάχη του Βαφέως– διεξήχθη αρκετά κοντά στην Κωνσταντινούπολη, στη νότια ακτή της θάλασσας του Μαρμαρά. Οι βυζαντινές δυνάμεις υπέστησαν συντριβή. Πάντως, θα περνούσαν πολλά χρόνια ακόμη πριν η δύναμη των Οθωμανών μπορέσει να φτάσει σε επίπεδο σύγκρισης με την αντίστοιχη των Βυζαντινών, και θα δημιουργούνταν πολλοί μύθοι προκειμένου να αποσαφηνιστεί η πρόελευση μιας δυναστείας που φαινόταν να έχει έρθει από το πουθενά.

Γιατί η οικογένεια του Οσμάν κατόρθωσε να κυριαρχήσει στους γείτονές της και πώς μπόρεσε, με την πάροδο των αιώνων, το εμιράτο των Οθωμανών, ένα αυτό ανάμεσα στα τόσα εμιράτα στις περιοχές ανάμεσα στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και τα εδάφη των Σελτζούκων-Ιλχανιδών, να γίνει ο μοναδικός κληρονόμος και των δύο αυτών κρατών και να αναπτυχθεί σε μια μεγάλης έκτασης και διάρκειας αυτοκρατορία που εκτεινόταν σε τρεις ηπείρους; Αυτά τα ερωτήματα εξακολουθούν να συναρπάζουν τους ιστορικούς, χωρίς να μπορούν να απαντηθούν με βεβαιότητα. Ένας λόγος είναι πως η ιστορία της μεσαιωνικής Μικράς Ασίας έχει διερευνηθεί ελάχιστα. Ένας άλλος είναι ότι οι σύγχρονοι με τα γεγονότα χρονικογράφοι των κρατών της περιοχής –Σελτζούκοι, Αρμένιοι, Βυζαντινοί, Μαμελούκοι και Λατίνοι– ήταν απασχολημένοι με τα εσωτερικά τους ζητήματα. Μόνο από τύχη μπορεί να βρει κανείς στα χρονικά τους λεπτομέρειες για τους αντιπάλους τους στις μάχες ή στοιχεία για τις συνθήκες που υπέγραφαν μεταξύ τους. Οι παραδόσεις των Μικρασιατών Τουρκομάνων ήταν προφορικές και μόνο αφού εξαφανίστηκαν από το χάρτη της περιοχής οι αντίπαλοί τους, κατέγραψαν οι Οθωμανοί την πορεία τους (αυτών των ιδίων), δίνοντας έμφαση στη δική τους ιστορία, σε βάρος των από καιρό χαμένων διεκδικητών και των καταδικασμένων προσπαθειών που εκείνοι κατέβαλαν για να ιδρύσουν σταθερά κρατικά μορφώματα.

Υπάρχουν περαιτέρω ερωτήματα που πρέπει να ληφθούν υπόψη. Μήπως το κύριο κίνητρο του οθωμανικού εμιράτου ήταν η αφοσίωση στον «ιερό πόλεμο» (*τζιχάντ*) –στον αγώνα ενάντια στους μη μουσουλμάνους που αποτελούσε καθήκον για όλους τους πιστούς; Για τους μουσουλμάνους ο κόσμος ήταν χωρισμένος

3 Πρόκειται για τον Γεώργιο Παχυμέρη (Νίκαια Βιθυνίας 1242 – Κωνσταντινούπολη 1310), έναν από τους σημαντικότερους Βυζαντινούς λογίους των παλαιολόγειων χρόνων. Το ιστοριογραφικό του έργο καλύπτει τα έτη 1261 έως 1308. (Σ.τ.Μ.)

4 Μερικοί ιστορικοί θεωρούν πως η σωστή χρονολογία είναι το 1301. Εδώ διατηρούμε την κυρίαρχη άποψη των Ελλήνων ιστορικών. (Σ.τ.Μ.)

στην «πατρίδα τού Ισλάμ», όπου επικρατούσε το Ισλάμ, και στην «πατρίδα τού πολέμου», τα εδάφη των απίστων που έπρεπε κάποια μέρα να αποδεχτούν το Ισλάμ –και ο «ιερός πόλεμος» αποτελούσε το μέσον για να επιτευχθεί αυτός ο σκοπός. Ο «ιερός πόλεμος» είχε, σε τελική ανάλυση, δώσει το απαραίτητο κίνητρο και είχε κινητοποιήσει τη μουσουλμανική κοινότητα στα πρώτα χρόνια της ύπαρξής της, όταν η νέα πίστη έψαχνε τρόπους εξάπλωσης, και, αντίστοιχα με την κήρυξη των χριστιανικών σταυροφοριών, είχε παράσχει έμπνευση στους μαχητές διαμέσου των αιώνων. Ή μήπως ήταν η ρευστότητα των παραμεθόριων κοινωνιών⁵ εκείνη την εποχή, που έδωσε τη δυνατότητα στο οθωμανικό εμιράτο να κερδίσει τον έλεγχο σε εκτεταμένες περιοχές; Το ότι μπόρεσε το οθωμανικό εμιράτο να εξαλείψει τις αντίπαλες δυναστείες και τα κράτη οφειλόταν στην καλύτερη στρατηγική τοποθέτησης των δυνάμεών του στο πεδίο της μάχης, απέναντι σε μια Βυζαντινή Αυτοκρατορία με ισχνή άμυνα, ή μήπως η οθωμανική επέκταση ήταν αποτέλεσμα πολιτικής διορατικότητας και ευνοϊκής τύχης; Οι σημερινοί ιστορικοί προσπαθούν –με τη βοήθεια στοιχείων που βρίσκονται διάσπαρτα σε σύγχρονες με τα γεγονότα επιγραφές, νομίσματα, έγγραφα και επικά ποιήματα, καθώς επίσης και σε έργα γραμμένα σε γλώσσα άλλη από την τουρκική– να διαχωρίσουν το ιστορικό γεγονός από τους μύθους που εμπεριέχονται στα διάφορα κείμενα με τα οποία οι Οθωμανοί χρονικογράφοι έδιναν εξηγήσεις για τις ρίζες της δυναστείας τους. Όπου και να εντοπίζονται οι απαντήσεις για την επιτυχία των Οθωμανών, ο σκληρός αγώνας τους ενάντια στους Μικρασιάτες γείτονές τους κράτησε σχεδόν δύο αιώνες.

Τα γεωγραφικά και κλιματολογικά χαρακτηριστικά του εδάφους της Μικράς Ασίας που αποτελούσε την έδρα των τουρκομανικών εμιράτων, έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της ιστορίας τους και στην επιτυχία ή αποτυχία των προσπαθειών τους να δημιουργήσουν θύλακες κυριαρχίας. Το μεγαλύτερο μέρος της Μικράς Ασίας έχει μεγάλο υψόμετρο, και δημιουργεί έτσι ένα υπερυψωμένο κεντρικό οροπέδιο που περιβάλλεται, εκτός από τα δυτικά άκρα του, από βουνά τα οποία φτάνουν τα 4.000 μέτρα ύψος. Το έδαφος είναι ομαλό στα δυτικά, όπου οι πρόποδες του οροπεδίου καταλήγουν στο Αιγαίο πέλαγος και τη θάλασσα του Μαρμαρά σχηματίζοντας μια πλατιά, γόνιμη παραθαλάσσια πεδιάδα. Στα νοτιοανατολικά, τα βουνά δίνουν τη θέση τους στις ερήμους του Ιράν, του Ιράκ και της Συρίας. Στα βόρεια και τα νότια, η πεδινή ακτογραμμή στενεύει, και δημιουργούνται κοιλάδες που εισχωρούν στις βραχώδεις οροσειρές. Τα λιβάδια του οροπεδίου προσφέρουν πλούσια τροφή στα κοπάδια των ζώων, αλλά υφίστανται

5 Οι παραμεθόριες περιοχές παίζουν σημαντικό ρόλο στην οθωμανική ιστορία, καθώς εκεί συγκεντρώνονταν στρατιώτες για την ανάληψη του ιερού πολέμου, της αντιπαράθεσης δηλαδή με τους «απίστους». Οι διοικητές αυτών των περιοχών είχαν μεγάλη εξουσία και γόητρο, γιατί επωμίζονταν την ευθύνη για τη διεξαγωγή των πολεμικών επιχειρήσεων, τουτέστιν της κατάκτησης. Λάμβαναν τον τίτλο του «μπέη». Πιο συγκεκριμένα, γίνονταν *udj-beyi*, δηλαδή «μπέηδες της άκρας», όρος αντίστοιχος με εκείνον του «ακρίτα». (Σ.τ.Μ.)

ακραίες κλιματολογικές αλλαγές. Οι Τουρκομάνοι κτηνοτρόφοι –όπως και πολλοί από τους Μικρασιάτες γεωργούς στη σημερινή εποχή– μετακινούσαν τα ζώα τους σε μεγαλύτερο υψόμετρο κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Έκαναν εμπόριο με τους αγρότες των δυτικών πεδιάδων και των παραλίων, όπου το έδαφος είναι πιο παραγωγικό και το κλίμα πιο ήπιο. Οι κάτοικοι των παραθαλάσσιων περιοχών με τη σειρά τους στρέφονταν στη θάλασσα για να επιβιώσουν. Έτσι γινόταν η ανταλλαγή των προϊόντων και δημιουργούνταν και οι ανάλογες συμμαχίες.

Οι Οθωμανοί δεν ήταν οι πρώτοι από το μετα-μογγολικό κύμα των μουσουλμανικών δυναστειών Τουρκομάνων που έκαναν την εμφάνισή τους στην καταγεγραμμένη ιστορία. Μαθαίνουμε για τον οίκο του Τζερμιάν το 1239-40, πολύ πριν από τη μάχη του Οσμάν ενάντια στους Βυζαντινούς το 1302, ενώ οι Καραμανίδες, που πήραν το όνομά τους από τον Καραμάν Μπέη, εμφανίστηκαν για πρώτη φορά το 1256.⁶ Καθώς άρχιζαν να διεκδικούν εδάφη μόνιμης εγκατάστασης αυτές οι αναδυόμενες δυναστείες, προσπαθούσαν να καταστήσουν την παρουσία τους σαφή με νέους τρόπους, για παράδειγμα χτίζοντας μνημεία που θα εντυπωσίαζαν τους πιθανούς υποστηρικτές τους. Κάτι τέτοιο, πρακτική μόνιμα εγκατεστημένων πληθυσμών και όχι νομάδων κτηνοτρόφων ή περιστασιακών αγροτών, μπορεί να θεωρηθεί ένδειξη της φιλοδοξίας των πρώην νομάδων να ιδρύσουν σταθερό κράτος. Στοιχεία για την οικοδομική δραστηριότητα των τουρκομανικών δυναστειών επιβιώνουν σε χρονολογημένες επιγραφές: από το τέμενος της ήσσοнос σημασίας δυναστείας του Εσρέφ Ογλού στο Μπεησεχίρ, στην περιοχή των λιμνών της νοτιοδυτικής Μικράς Ασίας, του έτους 696 κατά το ισλαμικό ημερολόγιο (1296-7 μ.Χ.), και από το γκρεμισμένο πλέον τέμενος της Άγκυρας, του οποίου ο μιναρές επιδιορθώθηκε από τους ηγεμόνες του Τζερμιάν το 699 (1298-9 μ.Χ.). Το Μεγάλο Τέμενος που χτίστηκε από την κεφαλή των Καραμανιδών Μαχμούτ Μπέη στο Ερμενέκ, χρονολογείται σύμφωνα με την επιγραφή του και τον τίτλο ανέγερσής του στο 702 (1302-3 μ.Χ.). Το παλαιότερο χρονολογημένο οθωμανικό οικοδόμημα για το οποίο υπάρχει καταγεγραμμένη μαρτυρία είναι το τέμενος του Χατζή Οζμπέκ στο Ιζνίκ,⁶ ο θεμέλιος λίθος του οποίου φέρει τη χρονολογία 734 (1333-4 μ.Χ.).

Η οθωμανική παράδοση εξιστορεί ότι ένας νομάδας ηγεμόνας που ονομαζόταν Ερτογρούλ, εγκαταστάθηκε στη βορειοδυτική Μικρά Ασία, στα εδάφη μεταξύ των αυτοκρατοριών του Βυζαντίου και των Σελτζούκων-Ιλχανιδών, και ότι ο Σελτζούκος σουλτάνος στο Ικόνιο του χάρισε την περιοχή γύρω από τον μικρό οικισμό της Σογούτης,⁷ βορειοδυτικώς του σημερινού Εσκή Σεχίρ (Δορύλαιον), με το δικαίωμα να μεταφέρει τα κοπάδια του στα νοτιοδυτικά για τη θερινή περίοδο. Αν το μόνο αντικείμενο που έφτασε σε εμάς από την εποχή του Οσμάν

6 Πρόκειται για τη Νίκαια της Βιθυνίας, πόλη που ιδρύθηκε από τον Αντίγονο, και στην οποία έλαβαν χώρα δύο οικουμενικές σύνοδοι, το 325 και το 787 μ.Χ. Το τουρκικό όνομα αποτελεί παραφθορά της έκφρασης *Ες Νίκαιαν*. (Σ.τ.Μ.)

7 Πρόκειται για την τουρκική πόλη Sogut, το όνομα της οποίας σημαίνει «ιτιά», και αναφέρεται σε βυζαντινές πηγές ως «Ιτέα». (Σ.τ.Μ.)

–ένα αχρονολόγητο νόμισμα– είναι αυθεντικό, τότε αυτό θα σημαίνει πως ο Ερτογρούλ αποτελεί υπαρκτό ιστορικό πρόσωπο, μιας και υπάρχει πάνω του η επιγραφή «Κόπηκε από τον Οσμάν, γιο του Ερτογρούλ». Και από τη στιγμή που η κοπή νομισμάτων ήταν προνόμιο που αποδιδόταν σύμφωνα με την ισλαμική πρακτική –όπως και με τη δυτική– μόνο σε κάποιον ηγεμόνα, δείχνει τις βλέψεις του Οσμάν να είναι ένας αριστοκρατικός ηγεμόνας και όχι ένας απλός νομάδας φύλαρχος, πράγμα που αποδεικνύει ότι είχε συγκεντρώσει αρκετή εξουσία ώστε να αμφισβητεί τους ισχυρισμούς των Ιλχανιδών πως είχαν κυριαρχικά δικαιώματα σε αυτόν και το λαό του. Τα εμιράτα των Τουρκομάνων δεν έκοβαν νομίσματα στο όνομα του εμίρη τους για όσο καιρό βρίσκονταν κάτω από την εξουσία των Ιλχανιδών. Πάντως, το παλαιότερο χρονολογημένο οθωμανικό νόμισμα που σώζεται προέρχεται από το 1326-7 μ.Χ., μετά το θάνατο του Οσμάν, και μερικοί θεωρούν ότι μόνο από τότε και μετά το οθωμανικό κράτος μπορεί να θεωρείται ως ανεξάρτητο από τους Ιλχανίδες.

Οι Οθωμανοί στάθηκαν τυχεροί με τη γεωγραφία του χώρου στον οποίο βρέθηκαν. Τα εδάφη του Οσμάν ήταν κοντά στην Κωνσταντινούπολη, με αποτέλεσμα να έρχεται σε επαφή με τους κυβερνήτες των βυζαντινών πόλεων στη βορειοδυτική Μικρά Ασία, τους οποίους συναγωνιζόταν σε επιρροή αλλά και στην απόκτηση βοσκοτόπων που θα άφηναν ικανοποιημένους τους πολυάριθμους οπαδούς του. Αυτή η εγγύτητα με την Κωνσταντινούπολη υποσχόταν μεγάλες ανταμοιβές σε περίπτωση κατάκτησης της πόλης, αλλά έθετε κιόλας τους Οθωμανούς σε καθεστώς πίεσης από τον βυζαντινό στρατό, που αγωνιζόταν να προστατέψει ό,τι είχε απομείνει από την περιοχή στον έλεγχο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Οι παλαιότερες επιθετικές ενέργειες του Οσμάν ενάντια στο Βυζάντιο φαίνεται να είχαν εστιαστεί εναντίον μικρών οικισμών στην ύπαιθρο, και όχι εναντίων των πόλεων. Φαίνεται ότι οι πόλεις παρουσίαζαν δυσκολία στην κατάληψή τους, τη στιγμή που η ύπαιθρος πρόσφερε πλουτοπαραγωγικές πηγές σημαντικές για τον ίδιο και τους άντρες του. Η περιγραφή αυτής της περιοχής από έναν σύγχρονο Βυζαντινό ιστορικό σαν τόπος ευημερίας, με μεγάλο αριθμό κατοίκων και ισχυρή αμυντική οργάνωση επιβεβαιώνεται από τα αρχαιολογικά ευρήματα. Ακόμη και πριν από την πρώτη χρονολογημένη νίκη του κατά των βυζαντινών δυνάμεων το 1302, ο Οσμάν φαίνεται πως είχε ήδη αποκτήσει τον έλεγχο των περιοχών ανάμεσα στα εδάφη του πατέρα του γύρω από τη Σογούτη και τη Νίκαια, αν και απέτυχε, παρά τη μακρόχρονη πολιορκία ανάμεσα στο 1299 και το 1301, να καταλάβει την ίδια την πόλη της Νίκαιας.

Ο Οσμάν, μετά τη νίκη του εναντίον των βυζαντινών στρατευμάτων το 1302, αποτελούσε πρόβλημα που έπρεπε να αντιμετωπιστεί κατάλληλα. Ο Βυζαντινός αυτοκράτορας Ανδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος σκέφτηκε να κάνει μια ριζοσπαστική συμμαχία ενάντια στον ολοένα αυξανόμενο κίνδυνο, προσφέροντας μία από

τις πριγκίπισσες⁸ της οικογένειάς του σε γάμο με τον κατ' όνομα επικυρίαρχο του Οσμάν, τον Ιλχανίδα χαν Γκαζάν (η έδρα του οποίου βρισκόταν στην Ταυρίδα –σημερινό Tabriz– στο βορειοδυτικό Ιράν), και κατόπιν, όταν ο Γκαζάν πέθανε, στον αδερφό του. Αλλά η αναμενόμενη ανταπόδοση βοήθειας σε άντρες και υλικό δεν φαινόταν να καταφθάνει, και το 1303-4 ο Ανδρόνικος χρησιμοποίησε τους Ισπανούς τυχοδιώκτες τής σταυροφορικής Μεγάλης Καταλανικής Εταιρείας για να προστατεύσει τα εδάφη του από περαιτέρω οθωμανική προέλαση. Όπως οι περισσότερες μισθοφορικές ομάδες, οι Καταλανοί στράφηκαν στις επιδρομές για δικό τους λογαριασμό, καλώντας Τουρκομάνους πολεμιστές –αν και όχι απαραίτητως αυτούς που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο του Οσμάν– να ενωθούν μαζί τους και να επιδιώξουν την επίτευξη των δικών τους στόχων πέρα από τα Στενά των Δαρδανελλίων, στην περιοχή των Βαλκανίων. Μόνο μια συμμαχία μεταξύ του Βυζαντίου και του βασιλείου της Σερβίας κατάφερε να αναχαιτίσει αυτή την τουρκομανική-καταλανική εισβολή.

Η άφιξη των Τουρκομάνων στη Μικρά Ασία διατάραξε την ισορροπία ανάμεσα στα παλαιότερα κράτη. Τα διοικητικά πλοκάμια των κάποτε κραταιών αυτοκρατοριών του Βυζαντίου και των Σελτζούκων-Ιλχανιδών δεν είχαν καμία εξουσία στην επικίνδυνη περιοχή που απλωνόταν ανάμεσά τους. Αλλά δεν ήταν αποκλειστικά πολεμιστές όσοι κατοικούσαν στην παραμεθόριο. Οι ευκαιρίες που προσφέρονταν εκεί, αναμφίβολα προσέλκυναν τυχοδιώκτες αλλά και ανθρώπους που κατέληγαν στα σύνορα απλώς και μόνο επειδή δεν είχαν πού αλλού να πάνε. Το περιβάλλον σε αυτές τις παραμεθόριες εκτάσεις όπου έκανε το ξεκίνημά του το οθωμανικό κράτος, έχει περιγραφεί ως:

... ένα κουβάρι από νομάδες και ημινομάδες, επιδρομείς, εθελοντές που βρίσκονταν στο δρόμο για να ακολουθήσουν πολεμιστές τυχοδιώκτες, σκλάβους ποικίλης προέλευσης, περιπλανώμενους δερβίσηδες, καλόγερους και κληρικούς που προσπαθούσαν να διατηρήσουν την επαφή με το ποίμνιό τους, πρόσφυγες χωρικούς και κατοίκους πόλεων που έψαχναν καταφύγιο, ανήσυχες ψυχές που ζητούσαν παρηγοριά και σωτηρία στους ιερούς τόπους, μουσουλμάνους λογίους που αναζητούσαν πάτρωνες, και φυσικά τους πανταχού παρόντες εμπόρους που γύρευαν το κέρδος σε ολόκληρη την Ευρασία στα τέλη του Μεσαίωνα.

Η παρουσία δερβίσηδων, των μουσουλμάνων αγίων,⁹ ήταν ένα από τα πιο εντυπωσιακά χαρακτηριστικά των παραμεθόριων περιοχών. Όπως και οι χριστιανοί

8 Πρόκειται για μία από τις νόθες κόρες του, μάλλον την Ειρήνη. Η προσπάθεια της σύναψης του γάμου έγινε το 1304. (Σ.τ.Μ.)

9 Ουσιαστικά πρόκειται για μοναχούς που είχαν απαρνηθεί τα εγκόσμια και ζούσαν με υποχρεωτική πενία και αγαμία' οι λατρευτικοί χώροι τους, πιο σωστά ασκητικά κέντρα, ασκητήρια, καλούνται τεκέδες (τουρκικά: *teke*). Οι μουσουλμάνοι τούς έχουν τοποθετήσει σε θέση αντίστοιχη με εκείνη των αγίων στη χριστιανική θρησκεία. Η τουρκική λέξη *dervis* προέρχεται από την περσική *darwes*, που σημαίνει επαίτης. (Σ.τ.Μ.)

μοναχοί, κάποιοι περιπλανιούνταν στην ύπαιθρο, ενώ άλλοι ζούσαν σε κοινότητες οπαδών τους, και οι πράξεις και η ευσέβειά τους εξιστορήθηκαν σε επικά ποιήματα και βίους αγίων, που αποτέλεσαν μέρος μιας μακράς προφορικής παράδοσης. Οι δεσμοί των πρώτων Οθωμανών ηγεμόνων με τους δερβίσηδες επιβεβαιώνονται από το παλαιότερο σωζόμενο έγγραφο του οθωμανικού κράτους, την παραχώρηση σε αυτούς το 1324 από τον Ορχάν, γιο του Οσμάν, έκτασης γης ανατολικά της Νίκαιας για την ίδρυση λατρευτικού κέντρου. Τέτοιοι χώροι, όπως συνέβαινε και με τους τάφους των χριστιανών αγίων αντίστοιχα, αποτελούσαν έναν πυρήνα γύρω από τον οποίο δημιουργούνταν νέοι οικισμοί, και συνιστούσαν ένα πάμφθινο μέσο εξασφάλισης της νομιμοφροσύνης του απλού λαού. Τα ασκητήρια των δερβίσηδων συμβόλιζαν τη λαϊκή πλευρά του Ισλάμ που άνθισε στη Μικρά Ασία παράλληλα με το Σουννικό Ισλάμ του σελτζουκικού αυτοκρατορικού πολιτισμού. Ο Οσμάν ίσως να μην είχε εντυφλήσει στις διδαχές του Σουννικού Ισλάμ, αλλά ο Ορχάν τις υιοθέτησε όταν έθεσε τα θεμέλια του κράτους του. Κατά τη διάρκεια της ζωής του χτίστηκαν θεολογικές σχολές, προκειμένου να δοθεί ώθηση στη λόγια μορφή της θρησκείας που ο ίδιος ακολουθούσε πιστά, και η γλώσσα και το ύφος του παραχωρητηρίου εγγράφου του 1324, δείχνουν ότι οι διοικητικοί αξιωματούχοι του γνώριζαν πολύ καλά την κλασική ισλαμική νομική πρακτική. Οι Οθωμανοί σουλτάνοι που διαδέχτηκαν τον Ορχάν συνδέθηκαν όλοι με κάποιο τάγμα δερβίσηδων. Η συνύπαρξη και ο συμβιβασμός των διαφόρων εκφάνσεων της θρησκευτικής πίστης και πρακτικής είναι ένα από τα πλέον πάγια ζητήματα της οθωμανικής ιστορίας.

Στη βορειοδυτική Μικρά Ασία ιδρύθηκαν πολλά ασκητικά κέντρα δερβίσηδων. Αλλά οι ρευστές καταστάσεις των παραμεθόριων περιοχών προσέλκυαν το ενδιαφέρον δερβίσηδων που δεν διέθεταν ιδιαίτερες τάσεις διανόησης, και που μετά τα μέσα του δέκατου τέταρτου αιώνα, όταν οι Οθωμανοί άρχισαν να συρρέουν στα Βαλκάνια, έπαιξαν έναν πολύ σημαντικό ρόλο. Οι δερβίσηδες κουβαλούσαν μαζί τους τον τουρκο-ισλαμικό πολιτισμό καθώς πολεμούσαν στο πλευρό των πολεμιστών της μεθορίου, τους οποίους και παρότρυναν να συνεχίσουν τον αγώνα τους για να ανταμειφθούν με την κατάληψη της γης που θα άφηναν πίσω τους οι καταδιωκόμενοι πληθυσμοί. Η ποικιλία των ταγμάτων των δερβίσηδων είναι τόσο συναρπαστική όσο και η ιστορία της δημιουργίας και αναμόρφωσής τους. Από τα πιο γνωστά είναι το τάγμα του Μπεκτασί, αρχικώς μια σέκτα μικρής σημασίας, που αργότερα κυριάρχησε λόγω των σχέσεών της με τις επίλεκτες ομάδες στρατιωτών του σουλτάνου, τους γενίτσαρους.

Οι ανάγκες των πιστών και των δερβίσηδων μπορούσαν να εξυπηρετούνται ταυτόχρονα, και πολλά τεμένη τα οποία σήμερα συνδέονται με τις τελετουργικές πρακτικές του Σουννικού Ισλάμ είχαν κάποτε ευρύτερη λειτουργία, τόσο ως καταφύγιο των δερβίσηδων, όσο και ως χώρος μαζικής προσευχής. Πράγματι, τα τεμένη που χτίστηκαν στην Προύσα από τον δεύτερο Οθωμανό σουλτάνο, Ορχάν, και το γιο και διάδοχό του, Μουράτ, καταγράφονται στις πράξεις δωρεάς

ως ασκητήρια δερβίσηδων. Το παλαιότερο οθωμανικό οικοδόμημα που σώζεται στην Ευρώπη, τα δημόσια μαγειρεία του Μπέη Γαζή Εβρενός στην Κομοτηνή, χτίστηκε, όπως πολλά παρόμοια κτίρια της εποχής, με μικρά θολωτά δωμάτια στην πτέρυγα όπου μπορούσαν να συγκεντρώνονται οι δερβίσηδες.

Το παραχωρητήριο γης που εξέδωσε ο Ορχάν το 1324 δείχνει ότι το Ισλάμ αποτελούσε στοιχείο της δημόσιας εικόνας των ηγεμόνων του οθωμανικού εμιράτου από την αρχή, μιας και σε αναμφίβολα ισλαμική διατύπωση αυτοπροσδιορίζεται ως «Πρωταθλητής της Πίστης», ενώ ο μακαρίτης πατέρας του, ο Οσμάν, προσφωνείται ως «Δόξα της Πίστης». Δεν έχει διασωθεί κανένα έγγραφο που να μας εξηγήει πώς ο Οσμάν αναφερόταν στον εαυτό του, αλλά ήδη από τα τέλη του δέκατου τρίτου αιώνα, οι ηγεμόνες κάποιων άλλων εμιράτων της δυτικής Μικράς Ασίας είχαν υιοθετήσει για τον εαυτό τους ισλαμικούς επιθετικούς προσδιορισμούς –«Νικητής της Πίστης» ή «Ξίφος της Πίστης», για παράδειγμα. Ο πρώτος Τουρκομάνος ηγεμόνας εκείνης της περιόδου που αυτοχαρακτηρίστηκε «Μαχητής της Πίστης», δηλαδή *γαζής*, ανήκε στον οίκο του Αϊδινίου, και αυτό καταγράφεται σε μια επιγραφή σχετική με την οικοδόμηση το 1312 ενός τεμένους στο Birgi¹⁰ στη δυτική Μικρά Ασία. Μέχρι τη δεκαετία του 1330, και ο εμίρης του Μεντεσέ και ο ίδιος ο Ορχάν αποκαλούνταν σε επιγραφές «Σουλτάνοι των Γαζήδων».

Ο τίτλος *γαζής* (τουρκικά *gazi*), που σημαίνει αυτόν ο οποίος συμμετέχει στο *gaza*, δηλαδή στον «πόλεμο για την πίστη», ή στον «πόλεμο ενάντια στους απίστους» ή στον «ιερό πόλεμο» (καθώς το *gaza* μπορεί να θεωρηθεί σχεδόν συνώνυμο με το *τζιχάντ*), είχε αποδοθεί στους μουσουλμάνους πολεμιστές στην εποχή των Σελτζούκων και ακόμη νωρίτερα, αλλά, στις αρχές του δέκατου τέταρτου αιώνα, δεν υποδήλωνε αντιπαράθεση με το χριστιανισμό. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε ευρύτατα από τους Οθωμανούς, και όταν τα χρονικά και τα ποιήματά τους τιμούσαν τον Οσμάν και τα στρατεύματά του σαν *γαζήδες*, η λέξη σήμαινε «μαχητής» ή «επιδρομέας», αλλά χωρίς μεγαλύτερη δόση θρησκευτικής προσήλωσης από όση είναι συνυφασμένη με το καθήκον κάθε μουσουλμάνου να πολεμάει ενάντια στους απίστους. Συμπτωματικώς, το οθωμανικό εμιράτο συνόρευε με ένα χριστιανικό κράτος, αλλά δεν υπάρχει βάση για να υποστηριχτεί ότι αυτό ήταν το μοναδικό ανάμεσα στα γειτονικά εμιράτα που ασπαζόταν την ιδεολογία του «ιερού πολέμου», και ούτε ο ασπασμός της ιδεολογίας του «ιερού πολέμου» παρέχει επαρκή αιτιολόγηση για τα επιτεύγματά του. Μια πρόσφατη επανεξέταση της ευρέως αποδεκτής άποψης ότι η γενεσιουργός αιτία του οθωμανικού εμιράτου ήταν η ανάληψη «ιερού πολέμου», έχει αποδείξει ότι ήταν, μάλλον, ένας «ληστρικός συνασπισμός» από μουσουλμάνους και χριστιανούς πολεμιστές που δρούσαν από κοινού, και είχαν στόχο τα λάφυρα, το πλιάτσικο και τους σκλάβους, άσχετα με τη ρητορική των ηγεμόνων το. Σε αυτόν το συνασπισμό, συνεχίζει η θεωρία, οι Τουρκομάνοι πολεμιστές αποτελούσαν μειοψηφία. Ο γρήγορος ρυθμός των κατακτήσεων απαιτούσε οικειοθελή και χωρίς διακρίσεις αποδοχή

10 Πρόκειται για τη βυζαντινή πόλη Πύργιον. (Σ.τ.Μ.)

μεγάλου αριθμού χριστιανών στους οθωμανικούς κόλπους, προκειμένου να καλυφθούν οι ελλείψεις σε ανθρώπινο δυναμικό το οποίο ήταν απαραίτητο για τη δημιουργία και τη διοίκηση του ολοένα επεκτεινόμενου κράτους.

Η θρησκεία των πρώτων Οθωμανών μουσουλμάνων δεν είχε χαρακτήρα αποκλεισμού προσώπων. Οι προφορικές παραδόσεις που εξιστορούν τα κατορθώματα των ηρώων στον πόλεμο δεν κατέγραψαν μόνο το ότι η συνεργασία ανάμεσα στους Οθωμανούς πολεμιστές και τους χριστιανούς του Βυζαντίου ήταν συχνή, αλλά και το ότι δεν ήταν ασυνήθιστο φαινόμενο η επιγαμία. Το γεγονός πως οι χριστιανικοί πληθυσμοί στα βορειοδυτικά μικρασιατικά σύνορα συνέχισαν να ασκούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα ανεμπόδιστα, επιβεβαιώνεται στις επιστολές του Γρηγορίου Παλαμά, αρχιεπισκόπου της Θεσσαλονίκης, που ταξίδεψε στην περιοχή το 1354 ως σκλάβος των Οθωμανών. Οι επιφανείς Βυζαντινοί, πάντως, έβρισκαν εργασία στην οθωμανική αυλή, τόσο στην εποχή του Ορχάν, όσο και στις αρχές του δέκατου έκτου αιώνα. Οι μεταγενέστεροι Οθωμανοί χρονικογράφοι, που έγραφαν σε μια περίοδο παρατεταμένων πολεμικών συγκρούσεων με τα χριστιανικά κράτη των Βαλκανίων, τόνισαν ιδιαίτερα τη θρησκευτική πνοή στις πρώιμες κατακτήσεις της δυναστείας, παρουσιάζοντας τους Τουρκομάνους πολεμιστές των συνόρων να κινητοποιούνται αποκλειστικά από την επιθυμία να διαδώσουν το Ισλάμ. Σε μια εποχή που το πολιτικό περιβάλλον ήταν αρκετά διαφορετικό, και σε ένα αυτοκρατορικό και θεοκρατικό κράτος όπου το Σουνιτικό Ισλάμ ήταν η επίσημη θρησκεία, οι χρονικογράφοι του απέδωσαν στους μαχητές στρατευμένη ευλάβεια. Φαινόταν σωστό να υποστηρίζεται η άποψη ότι πάντα ήταν έτσι, ότι το κράτος είχε δημιουργηθεί από τις άοκνες προσπάθειες των μουσουλμάνων πολεμιστών που αγωνίζονταν απέναντι στο υποτιθέμενο αντίθετό τους, τα χριστιανικά βασίλεια του Βυζαντίου και της Ευρώπης. Οι σύγχρονοι ιστορικοί, πολύ πρόθυμα και αρκετά συχνά, δέχονται την εκδοχή των χρονικογράφων για το οθωμανικό παρελθόν.

Τη στιγμή που η ιστορία των απαρχών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έφτασε να καταγραφεί, όλα αυτά ήταν μακρινή ανάμνηση. Τα πρώτα χρόνια των δυναστειών οι οποίες σημειώνουν θεαματική επιτυχία είναι συνήθως τυλιγμένα στο μυστήριο, και οι μεταγενέστερες παραδόσεις περιέχουν ελάχιστες αλήθειες, για το λόγο ότι προσπαθούν να νομιμοποιήσουν καταστάσεις. Ο Οσμάν περιγράφηκε στην εποχή του ως ένας από τους πλέον δραστήριους Τουρκομάνους ηγεμόνες που απειλούσαν το Βυζάντιο, και αν και απέτυχε να καταλάβει τη Νίκαια, η πολιορκία αυτής της σημαντικής πόλης και η νίκη του ενάντια στο βυζαντινό στράτευμα το 1302, πρέπει να του χάρισαν αίγλη και φήμη, ενθαρρύνοντας πολλούς πολεμιστές να ενωθούν με τον ίδιο και με τους άντρες του. Πάντως, η αλλαγή των καιρών απαιτούσε νομιμοποίηση των οθωμανικών διεκδικήσεων τόσο στην περιοχή όσο και στην πρωτοκαθεδρία σε βάρος των άλλων τουρκομανικών δυναστειών της Μικράς Ασίας, και κατέστη αναγκαίο, η προσωπική

φήμη που απέκτησε ο Οσμάν όσο ζούσε, να ενισχυθεί σε πιο στέρεες βάσεις ώστε να υποστηριχτεί η οθωμανική υπεροχή.

Πολλοί προκάλεσαν τη δύναμη των Οθωμανών στη διάρκεια των αιώνων, και είχε ζωτική σημασία να μπορεί η δυναστεία να επιδεικνύει την εξουσία της σαν τη φυσική τάξη των πραγμάτων. Ο θρύλος του ονείρου του Οσμάν αποδείχτηκε, όμως, ανεπαρκής για την εξουδετέρωση της κάθε πρόκλησης, και χρειαζόταν μια πιο απτή κληρονομιά προκειμένου να εισαχθεί το αναδυόμενο οθωμανικό κράτος στην πολιτική ιστορία της περιοχής. Μέχρι τα τέλη του δέκατου πέμπτου αιώνα, ένα δημοφιλές επικό ποίημα υποστήριζε ότι ο Ερτογρούλ, πατέρας του Οσμάν, είχε πάρει τα εδάφη κοντά στη Σογούτη ως δώρο από τον ίδιο τον Σελτζούκο σουλτάνο του Ρουμ, ένας ισχυρισμός που ενισχυόταν από μια ιστορία σύμφωνα με την οποία ο Σελτζούκος σουλτάνος είχε παραδώσει στον Οσμάν τα σύμβολα του αξιώματος – μια ουρά αλόγου, ένα τύμπανο και έναν επίσημο μανδύα τιμής – εις ένδειξιν της νομιμότητάς του ως κληρονόμου των Σελτζούκων. Ακόμη κι έναν αιώνα αργότερα, το 1575, ένας Οθωμανός αξιωματούχος πλαστογράφησε έγγραφα ισχυριζόμενος ότι ήταν αποδείξεις για την παράδοση αυτών των συμβόλων. Τέτοιες ιστορίες είχαν να κάνουν με τη νομιμοποίηση του δικαιώματος των Οθωμανών να κληρονομήσουν την εξουσία των Σελτζούκων, αλλά η οθωμανική κυριαρχία απαιτούσε μια πιο αριστοκρατική καταγωγή από εκείνη των αντιπάλων της. Έτσι, από τις αρχές του δέκατου πέμπτου αιώνα, αντιμέτωποι καθώς ήταν οι Οθωμανοί με ανταγωνιστικά κράτη – των Τιμουριδών, και του συνασπισμού των τουρκομανικών φυλών Ακ Κογιουνλού,¹¹ οι οποίοι είχαν μετακινηθεί δυτικά υπό την πίεση του μεταναστευτικού κύματος που έφερε τη φατρία του Οσμάν – άρχισαν να υποστηρίζουν ότι κατάγονται από την κεντρική Ασία, και πιο συγκεκριμένα από τη φυλή των Ογούζων, και τον ένδοξο πρόγονό τους τον προφήτη Νώε, που λεγόταν ότι είχε χαρίσει την Ανατολή στο γιο του Ιάφεθ. Υπάρχουν στοιχεία σε κείμενα που σώζονται ως τις μέρες μας ότι η οικογένεια του Οσμάν είχε ένα όχι και τόσο ρομαντικό παρελθόν και ότι ο ίδιος, στην πραγματικότητα, ήταν ένας απλός χωρικός. Μια άλλη παράδοση περιγράφει τους προγόνους του ως Άραβες, ένδειξη, ίσως, πως οι Οθωμανοί κάποια στιγμή θεωρούσαν ότι μια τέτοια πλαστή γενεαλογία θα αποδείκνυε τη νομιμότητά τους. Αυτός ο ισχυρισμός εξαφανίστηκε νωρίς, αλλά αντίθετα ο θρύλος με το όνειρο επαναλήφθηκε στην πάροδο των αιώνων, ακόμη και στα τελευταία χρόνια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, την οποία και είχε προφητεύσει το όνειρο.

Πέρα από την πιθανότητα ο πρώτος Οθωμανός σουλτάνος να ήταν ιστορικό πρόσωπο, ένας Τουρκομάνος μουσουλμάνος μπέης των παραμεθόριων περιοχών στα σύνορα με το Βυζάντιο στη βορειοδυτική Μικρά Ασία, ο πατέρας του οποίου ίσως να ονομαζόταν Ερτογρούλ, ελάχιστες άλλες βιογραφικές πληροφορίες

11 Το όνομα αυτό σημαίνει «Οι άνθρωποι με τις άσπρες προβιές», γεγονός που αποδεικνύει την ενασχόλησή τους με την εκτροφή προβάτων. (Σ.τ.Μ.)

διαθέτουμε για τον Οσμάν. Αλλά το όνειρό του παρέχει κατά σύμπτωση μία ακόμη λεπτομέρεια που επιβεβαιώνεται από γραπτές πηγές. Τα πρώτα οθωμανικά γαιοκτητικά έγγραφα δείχνουν ότι ένας άγιος άνθρωπος γνωστός ως σείχης Εντέμπαλι έζησε την ίδια εποχή με τον Οσμάν, και υπάρχουν κάποια στοιχεία ότι ο Οσμάν παντρεύτηκε την κόρη του, που έγινε έτσι η μία από τις δύο γυναίκες του.

Στην καρδιά των εδαφών του Ερτογρούλ στη Σογούτη, υπάρχει ένα μικρό τέμενος που φέρει το όνομά του, κι ένας τάφος ο οποίος λέγεται ότι χτίστηκε για αυτόν αρχικά ως άσκεπο οικοδόμημα από το γιο του Οσμάν, και αργότερα ως περικλειστο από τον Ορχάν, γιο του Οσμάν. Πάντως, από τη στιγμή που και το τέμενος και ο τάφος έχουν ξαναχτιστεί τόσες φορές ώστε να μην έχει απομείνει τίποτα από την πρώτη αρχιτεκτονική μορφή, κανένα από τα σωζόμενα κτίρια δεν μπορεί να αποδοθεί με βεβαιότητα στον Οσμάν. Παρ' όλα αυτά, στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα, όταν ο σουλτάνος Αμπντούλ Χαμίτ Β' έψαχνε τρόπους για να ενισχύσει το ετοιμόρροπο καθεστώς του συνδέοντάς το πιο στενά με τις μεγάλες πράξεις των ένδοξων προκατόχων του, βρήκε πολύ βολικό να κάνει τη Σογούτη καρδιά των οθωμανικών εδαφών, και δημιούργησε εκεί ένα πραγματικό νεκροταφείο των πρώτων Οθωμανών ηρώων. Ξανάχτισε το μαυσωλείο του Ερτογρούλ, ενταφίασε τα υποτιθέμενα λείψανά του σε μια μαρμαρίνη σαρκοφάγο, και πρόσθεσε έναν τάφο για τη σύζυγο του Ερτογρούλ, έναν για τον Οσμάν –αν και αυτός είχε ξαναθαφτεί στην Προύσα από το γιο του Ορχάν– και τάφους για είκοσι πέντε από τους συμπολεμιστές του Οσμάν. Μέχρι και σήμερα, η Σογούτη παραμένει ιερό προσκύνημα και χώρος όπου διεξάγεται ετήσιος εορτασμός σε ανάμνηση των πρώτων χρόνων των Οθωμανών.

Ο Οσμάν πέθανε μάλλον το 1323-4, έχοντας διασφαλίσει για τους κληρονόμους του σημαντικά εδάφη στη βορειοδυτική Μικρά Ασία, με έκταση από το αρχηγείο του στο Γενί Σεχίρ, τη «Νέα Πόλη»,¹² μέχρι το Εσκή Σεχίρ, την «Παλιά Πόλη», και τη Σογούτη στο κέντρο. Το Γενί Σεχίρ είχε στρατηγική θέση ανάμεσα στη Νίκαια και την Προύσα, δυο μέρη που ο Οσμάν ήθελε να καταλάβει αλλά τελικά απέτυχε. Το 1326, ο γιος του Ορχάν κατέλαβε την Προύσα, και αυτή η σημαντική πόλη έγινε το νέο επίκεντρο της οθωμανικής εξουσίας. Όπως και η Νίκαια και η Νικομήδεια (τουρκικά Izmit), η Προύσα για κάποιο διάστημα παρέμενε ξεκομμένη από την Κωνσταντινούπολη, λόγω του ελέγχου που ασκούσε ο Οσμάν στη γύρω περιοχή. Ο Ορχάν συνέχισε τον αποκλεισμό της και οι κάτοικοι αναγκάστηκαν να υποκύψουν εξαιτίας της πείνας. Ο Μαροκινός περιηγητής ibn Battuta ανέφερε ότι ο Ορχάν ήταν ο πιο σημαντικός και ο πιο πλούσιος από τους πολλούς Τουρκομάνους ηγεμόνες τις αυλές των οποίων επισκέφθηκε κατά τη διάρκεια της περιπλάνησής του στη Μικρά Ασία το 1330-2. Τόνισε επίσης ότι ο Ορχάν δεν έμενε ποτέ σε ένα σημείο για πολύ καιρό, αλλά μετακινιόταν

12 Πρόκειται για τη βυζαντινή πόλη Μελάγγεια, η οποία λεηλατήθηκε και ο πληθυσμός της σφαγιασθηκε ή κατέληξε στα σκλαβοπάζαρα. (Σ.τ.Μ.)

διαρκώς ανάμεσα στα περίπου εκατό οχυρά που διοικούσε, προκειμένου να βεβαιωθεί ότι βρίσκονταν σε καλή κατάσταση. Όταν ο *ibn Battuta* επισκέφθηκε την Προύσα που μόλις είχε γίνει οθωμανική, βρήκε μια πόλη με σπουδαία παζάρια και φαρδείς δρόμους, που πλαισιώνονταν από κήπους και πηγές με τρεχούμενα νερά. Εκεί έθαψε ο Ορχάν τον πατέρα του –ή, μάλλον, τον ξανάθαψε, αφού μετέφερε τα λείψανά του από τη Σογούτη σε αυτήν, τη νέα του πρωτεύουσα– και τη μητέρα του (που κατά πάσα πιθανότητα δεν ήταν κόρη του σείχη Εντέμπαλι, αλλά μια άλλη γυναίκα). Αργότερα, έθαψαν και τον ίδιο εκεί, μαζί με τις συζύγους του και διάφορα άλλα μέλη της οικογένειάς του, όπως το γιο και διάδοχο του Μουράτ, ο οποίος σκοτώθηκε το 1389 στη μάχη του Κοσσυφοπεδίου στη Σερβία. Η Προύσα κατείχε πάντοτε ιδιαίτερη θέση στην οθωμανική μνήμη, και συνέχισε για μερικές γενιές να αποτελεί τον αγαπημένο τόπο ταφής για τα μέλη του δυναστικού οίκου, ακόμη και αφότου η αυλή μεταφέρθηκε στην Αδριανούπολη και αργότερα στην Κωνσταντινούπολη.

Το 1327, τα δυτικά βυζαντινά σύνορα στη Θράκη δέχτηκαν εισβολή από τον Βούλγαρο τσάρο Μιχαήλ Σισμάν, ο στρατός του οποίου έφτασε δύο φορές στα τείχη της Αδριανούπολης, πριν επιτευχθεί ειρηνική διευθέτηση. Ανακουφισμένος που κατάφερε να ξεπεράσει τον κίνδυνο, ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Γ΄ Παλαιολόγος (εγγονός του Ανδρόνικου Β΄) και ο αρχιστράτηγός του, Μέγας Δομέστικος¹³ Ιωάννης Καντακουζηνός (που θα βασιλεύε αργότερα ως Ιωάννης ΣΤ΄), στράφηκαν, το 1329, στην αντιμετώπιση μιας περισσότερο απειλητικής κατάστασης στα ανατολικά. Βρέθηκαν μπροστά σε ένα στράτευμα υπό τις διαταγές του Ορχάν στον Πελεκάνο, δυτικά της Νικομήδειας. Ο Ορχάν δεν θέλησε να εμπλακεί σε μάχη στις απόκρημνες βόρειες πλαγιές του κόλπου της Σμύρνης, αλλά έστειλε μια μικρή δύναμη από τοξότες να επιτεθεί στο βυζαντινό στράτευμα. Ο αυτοκράτορας βλέποντας ότι οι Οθωμανοί δεν θα μάχονταν ετοιμάστηκε να υποχωρήσει, αλλά καθυστέρησε και τραυματίστηκε,¹⁴ οπότε ο στρατός του αναγκάστηκε να γυρίσει πίσω και να πολεμήσει τους Οθωμανούς που είχαν αρχίσει την καταδίωξη, και έτσι η σύγκρουση μετατράπηκε σε αψιμαχία, χωρίς τελικά να νικήσει καμία από τις δύο πλευρές.

Το 1331, η Νικομήδεια υπέκυψε στην οθωμανική πολιορκία που είχε αρχίσει μερικά χρόνια νωρίτερα. Πολλοί από τους κατοίκους της είχαν ήδη εγκαταλείψει την πόλη, φεύγοντας για την Κωνσταντινούπολη, και μερικούς μήνες μετά την πτώση της, ο *ibn Battuta* τη βρήκε γκρεμισμένη, χωρίς κατοίκους, εκτός από λίγους άντρες στην υπηρεσία του σουλτάνου. Η απώλεια της Νικομήδειας έκανε τον αυτοκράτορα Ανδρόνικο να συνειδητοποιήσει πως δεν θα μπορούσε

13 Πρόκειται για στρατιωτικό και εκκλησιαστικό αξίωμα. Σημαίνει τον αρχηγό στρατιωτικού τάγματος που έδρευε στην Κωνσταντινούπολη. Ο Μέγας Δομέστικος ήταν ο επικεφαλής όλων των αρχηγών. Όσον αφορά στην εκκλησία, αποδιδόταν στους ιεροψάλτες του Πατριαρχείου και των ναών της Κωνσταντινούπολης. Εδώ πρόκειται για χρήση του όρου με στρατιωτική σημασία. (Σ.τ.Μ.)

14 Σύμφωνα με πηγές, είχε τραυματιστεί στο πόδι και μάλιστα επιπόλαια. (Σ.τ.Μ.)

απαραίτητα να εξασφαλίσει την επιβίωση όσων τμημάτων είχαν απομείνει από την αυτοκρατορία του –και ιδιαίτερα την Κωνσταντινούπολη– με στρατιωτικά μέσα, και το 1333 υποβιβάζοντας τον εαυτό του πήγε να συναντήσει τον Ορχάν, ο οποίος τότε πολιορκούσε τη Νικομήδεια. Αυτή η πρώτη διπλωματική επαφή ανάμεσα σε έναν Βυζαντινό αυτοκράτορα και τον αναφαινόμενο ηγέτη ενός νέου κράτους ήταν σπουδαίας σημασίας. Κατέληξε στο να συναινέσει το κάποτε περήφανο Βυζάντιο στην καταβολή χρηματικού ποσού στους Οθωμανούς, με αντάλλαγμα την εγγύηση ότι θα επιτρεπόταν στον αυτοκράτορα να διατηρήσει τη μικρή περιοχή που ακόμη κατείχε στη Μικρά Ασία.

Η άμυνα της Νικομήδειας ήταν ισχυρή. Όπως η Νίκαια και η Προύσα, μπορούσε να αντέξει σε μακρά πολιορκία, και μόλις το 1337, υπέκυψαν οι κάτοικοι της εξαιτίας του αποκλεισμού. Η μεγάλη χρονική διάρκεια αυτών των πολιορκιών κατέδειξε τη δύναμη των Οθωμανών. Δεν είχαν ακόμη πυρίτιδα, αλλά μπορούσαν να συγκεντρώνουν αρκετούς στρατιώτες προκειμένου να διατηρούν τον έλεγχο των περιοχών που είχαν ήδη κατακτήσει, και επίσης να αναθέτουν σε μια στρατιωτική δύναμη να παραμένει στρατοπεδευμένη μπροστά στα τείχη μιας πόλης για σημαντικό χρονικό διάστημα. Οι τακτικές επιδρομές που εφάρμοζαν οι οθωμανικές δυνάμεις ταίριαζαν απόλυτα με τις νομαδικές καταβολές τους. Ο Ορχάν σταδιακά υιοθετούσε τις τεχνικές τακτικού στρατού προερχόμενου από πληθυσμό μόνιμα εγκατεστημένο κάπου.

Όχι μόνο οι Οθωμανοί, αλλά και οι Βούλγαροι απειλούσαν το Βυζάντιο. Το εμιράτο του Καρασί βρισκόταν τόσο κοντά στην Κωνσταντινούπολη όσο και οι Οθωμανοί, και μέχρι τη δεκαετία του 1330, είχε καταλάβει εδάφη στις βόρειες μικρασιατικές ακτές του Αιγαίου, δυτικά της γραμμής που εκτεινόταν από τη θάλασσα του Μαρμαρά μέχρι τον κόλπο του Αδραμυττίου (τουρκικά Edremit, στον κόλπο απέναντι από τη Λέσβο). Η μακρά ακτογραμμή του και η πρόσβαση στη θάλασσα του έδωσαν στρατηγικό πλεονέκτημα σε βάρος των Οθωμανών, που παρέμεναν ακόμη χερσαία δύναμη. Ο έλεγχος του Καρασί στα Στενά των Δαρδανελλίων αποτελούσε πραγματικό κίνδυνο για τους εναπομείναντες βυζαντινούς θύλακες στα Βαλκάνια, και σε δύο περιπτώσεις τη δεκαετία του 1330, οι Τουρκομάνοι του Καρασί πέρασαν στη Θράκη με τα άλογά τους και επέδραμαν στο εσωτερικό, προτού να σωθούν οι Βυζαντινοί από την άφιξη του στόλου που κατέστρεψε τα καράβια των εισβολέων.

Οι ορθόδοξοι Βυζαντινοί και η Εκκλησία τους είχαν χαρακτηριστεί σχισματικοί από τους καθολικούς Λατίνους από το 1054. Επιπλέον, η ανάμνηση της Λατινοκρατίας στην Κωνσταντινούπολη μεταξύ των ετών 1204 και 1261 ήταν ακόμη πολύ ζωνή, και στις δυσκολίες που αντιμετώπιζε ο αυτοκράτορας, η παλιά αντιπαλότητα αναζωπυρώθηκε. Η συνειδητοποίηση ότι η κοινή χριστιανική πίστη των ορθοδόξων και των καθολικών δεν είχε καμία σημασία ήρθε το 1337, όταν οι Γενουάτες, από την εμπορική έδρα τους στον Γαλατά (που είναι γνωστός, επίσης, με το όνομα Πέρα) απέναντι από την Κωνσταντινούπολη,

ήρθαν σε επαφή με τους Οθωμανούς προκειμένου να στηρίξουν τα σχέδιά τους για επίθεση στη βυζαντινή πρωτεύουσα. Ο αυτοκράτορας έστειλε μια επιτροπή στον πάπα, δείχνοντας ότι ίσως να ήταν πρόθυμος να κάνει παραχωρήσεις στο φλέγον ζήτημα των θρησκευτικών δογματικών διαφορών αν δεχόταν βοήθεια για να αντιμετωπίσει τους Οθωμανούς. Ήταν τόσο ευαίσθητο το θέμα της άρνησης του Βυζαντίου να αποκηρύξει την ορθόδοξη πίστη και να ξαναενώσει την Εκκλησία του με τη Ρώμη, και τόσο βαθύ το χάσμα ανάμεσα στους διάφορους πάπες και αυτοκράτορες, ώστε ακόμη και η επικοινωνία μεταξύ τους είχε καταστεί δύσκολη και εξαιρετικά αραιή τα περίπου πενήντα χρόνια πριν από αυτή την προσέγγιση.

Ο θάνατος του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Γ' το 1341 έσυρε το Βυζάντιο στον εμφύλιο πόλεμο. Ο εμίρης Ουμούρ Μπέης του Αϊδινίου και ο εμίρης του Σαρουχάν τον είχαν βοηθήσει παλαιότερα με το ναυτικό τους να αποκρούσει τις επιθέσεις των Λατίνων στις βυζαντινές κτήσεις στο Αιγαίο, και τώρα ο Ουμούρ Μπέης πήρε το μέρος του διαδόχου τού Ανδρόνικου και αντιβασιλέα τού νεαρού γιου του, του έμπιστου συμβούλου του, Ιωάννη ΣΤ' Καντακουζηνού. Η διαρκώς αυξανόμενη στρατιωτική και ναυτική δύναμη του Ουμούρ Μπέη και η συμμαχία του με τον Ιωάννη τού επέτρεψαν να εισβάλει στα Βαλκάνια. Αυτή η ενέργεια πυροδότησε μια σταυροφορία των Δυτικών, που το 1344 έκαψαν το ορμητήριο του τελευταίου (ενν. του Ιωάννη) στη θάλασσα, δηλαδή το οχυρό και το λιμάνι της Σμύρνης. Οι Οθωμανοί προχώρησαν επίσης σε συμμαχία με τον νέο αυτοκράτορα όταν ο Ορχάν το 1346, σε μια θαυμάσια τελετή, παντρεύτηκε τη Θεοδώρα, κόρη του Ιωάννη.

Η πολιτική ορθότητα, με την πλέον κυριολεκτική έννοιά της, έγινε κατανοητή από πολύ νωρίς εκ μέρους των Οθωμανών. Οι χρονικογράφοι τους δεν αναφέρουν ούτε τη συμμαχία του Ορχάν με τον χριστιανό Βυζαντινό αυτοκράτορα Ιωάννη ΣΤ', ούτε το γάμο του με την πριγκίπισσα Θεοδώρα. Αν το είχαν κάνει, θα υπονόμειαν την εικόνα τους ως ισλαμική αυτοκρατορία εν τη γενέσει της. Αντίθετα, ένας Οθωμανός χρονικογράφος του δέκατου πέμπτου αιώνα, από τον οίκο του Αϊδινίου –που μέχρι την εποχή εκείνη είχε εξαφανιστεί–, δεν δίστασε να αποκαλύψει ότι ο Ιωάννης χρειάστηκε να επικαλεστεί τη βοήθεια του Ουμούρ Μπέη, και να του προσφέρει μία από τις κόρες του. Παρόμοια ρευστότητα στις συμμαχίες μεταξύ των Οθωμανών και των χριστιανών ήταν χαρακτηριστική τον τελευταίο αιώνα του Βυζαντίου, και συνεχίστηκε από τη στιγμή που αυτό έπαψε να υπάρχει. Ακριβώς όπως οι πρώτοι Οθωμανοί πολεμιστές έκαναν στρατηγικές συμμαχίες ανεξάρτητα από θρησκευτικές πεποιθήσεις, έτσι και η ώριμη Οθωμανική Αυτοκρατορία προχωρούσε σε συνασπισμούς με το ένα χριστιανικό κράτος ενάντια στο άλλο, όπως απαιτούσε η ρεαλιστική πολιτική. Η διάχυτη εντύπωση περί μόνιμης και αδιάλλακτης διαίρεσης μεταξύ του μουσουλμανικού και του χριστιανικού κόσμου εκείνη την εποχή, είναι καθαρή φαντασία.

Όπως έκαναν συμμαχίες με το ένα ή το άλλο χριστιανικό κράτος, έτσι επιτίθεντο οι Οθωμανοί και στους ομοθρήσκους τους και προσαρτούσαν τα εδάφη τους. Όμως, η κατάκτηση των μουσουλμάνων γειτόνων τους στη Μικρά Ασία αποτελούσε ακανθώδες πρόβλημα. Οι εκστρατείες ενάντια στα χριστιανικά κράτη και η κατάκτησή τους δεν χρειάζονταν δικαιολογία, μιας και τα κράτη αυτά θεωρούνταν η «πατρίδα του πολέμου», μη μουσουλμανικές περιοχές των οποίων η ενσωμάτωση στα ισλαμικά εδάφη, στην «πατρίδα του Ισλάμ», ήταν απλώς και μόνο θέμα χρόνου. Πάντως, οι χρονικογράφοι κατέβαλλαν μεγάλες προσπάθειες για να αποφύγουν την αιτιολόγηση της θρησκευτικά μεμπτής επιθετικότητας ενάντια στους άλλους μουσουλμάνους¹⁵ τα κίνητρα της οθωμανικής επέκτασης σε βάρος των μουσουλμάνων αντιπάλων τους παραδοσιακά αποκρύπτονταν ή παρουσιάζονταν με άλλη μορφή. Χαρακτηριστική περίπτωση είναι η προσάρτηση του Καρασί, του πρώτου αντίπαλου τουρκομανικού εμιράτου που κατέκτησαν οι Οθωμανοί. Ο Ορχάν εκμεταλλεύτηκε τη διαμάχη των φατριών στο εσωτερικό του εμιράτου, στα μέσα της δεκαετίας του 1340, αλλά το επεισόδιο περιγράφεται από τους χρονικογράφους σαν ειρηνική υποταγή των κατοίκων του.

Μετά το 1350, η οθωμανική δραστηριότητα άρχισε για πρώτη φορά να έρχεται σε ευθεία σύγκρουση με τα συμφέροντα των ευρωπαϊκών κρατών. Ανάμεσα στο 1351 και το 1355, η Γένοβα και η Βενετία είχαν εμπλακεί σε πόλεμο για τον έλεγχο του προσοδοφόρου εμπορίου στη Μαύρη Θάλασσα. Αμέσως μετά την άφιξη των πρωτεργατών της Δ' Σταυροφορίας στην Κωνσταντινούπολη το 1204, η Βενετία είχε αποκτήσει μια αποικία στο Αζόφ, ενώ η Γένοβα είχε έναν αριθμό αποικιών στις ακτές της Μαύρης Θάλασσας, συμπεριλαμβανομένου του Καφφά¹⁵ στην Κριμαία. Αυτές οι αποικίες ήταν κέντρα για την εξαγωγή στη δύση πρώτων υλών, όπως γουναρικά, μετάξι, μπαχαρικά, πολύτιμοι λίθοι και μαργαριτάρια. Ο Ορχάν πήγε με το μέρος της Γένοβας στη σύγκρουσή της με τη Βενετία, παρέχοντας προμήθειες στο στόλο της πρώτης αλλά και στην έδρα της στον Γαλατά, και το 1352 υπέγραψε συμμαχία με τη σύμμαχό του. Επίσης, οι δυνάμεις του βοήθησαν τους Γενοάτες όταν ο Γαλατάς δέχτηκε επίθεση από ενετικά και βυζαντινά στρατεύματα.

Οι Γενοάτες έδωσαν στις δυνάμεις του Ορχάν πλοία για να διασχίσουν τον Βόσπορο, αλλά ο πολιορκημένος Ιωάννης Καντακουζηνός ήταν αυτός που άθελά του βοήθησε τους Οθωμανούς να εδραιώσουν την παρουσία τους στη Θράκη. Το 1352, μετά από πρόσκληση του Ιωάννη, μια ομάδα μισθοφόρων, που αναφέρεται στα κείμενα ως «Τούρκοι», φρουρούσε το βυζαντινό οχυρό της Τζύμπης, στα περίχωρα της σημερινής πόλης Bolayir, βορειοανατολικά της Καλλιπόλης, στη βόρεια ακτή των Δαρδανελλίων. Λίγο μετά, αυτοί οι «Τούρκοι» πρόσφεραν την αφοσίωσή τους στον Σουλεϊμάν Πασά, γιο του Ορχάν, και οι Οθωμανοί απέκτησαν τα πρώτα τους προπύργια στα Βαλκάνια. Η παγίωση οθωμανικών βάσεων στη Θράκη ήταν το αποφασιστικό γεγονός της βασιλείας του

15 Η βυζαντινή πόλη Θεοδοσία, η σημερινή Feodosiya. (Σ.τ.Μ.)

Ορχάν, και ο τρόπος που τη χειρίστηκαν οι Οθωμανοί χρονικογράφοι είναι πολύ διδακτικός. Απασχολημένοι με το να παρουσιάσουν την οθωμανική εξάπλωση στη Θράκη –αρχιτέκτονας της οποίας εξάπλωσης υπήρξε ο Σουλεϊμάν– σαν πρόοδο λόγω της εύνοιας του Θεού και των οθωμανικών ικανοτήτων και αξιών, συσκότισαν πολύ βολικά τον κρίσιμο ρόλο που έπαιξαν οι άντρες των πρώην εδαφών του Καρασί, οι οποίοι είχαν πολεμήσει στο πλευρό τους.

Οι χρονικογράφοι δεν ήταν καν προετοιμασμένοι να αποδώσουν στις δυνάμεις της φύσης ένα ρόλο στις οθωμανικές κατακτήσεις. Οι βυζαντινές πηγές αναφέρουν κάποιο σεισμό το 1354 –δύο χρόνια μετά τις πρώτες οθωμανικές επιδρομές διαμέσου των Στενών– που κατέστρεψε τα τείχη της Καλλιπόλης και σώριασε σε ερείπια έναν αριθμό άλλων πόλεων στη βορειοδυτική ακτή της θάλασσας του Μαρμαρά. Αυτές οι πόλεις καταλήφθηκαν στη συνέχεια από τους Οθωμανούς και από άλλες τουρκικές δυνάμεις. Οι Βυζαντινοί χρονικογράφοι βρήκαν το σεισμό σαν άλλοθι για την αδυναμία τους μπροστά σε έναν ισχυρότερο εχθρό –αλλά οι οθωμανικές πηγές δεν τον αναφέρουν καθόλου.

Τα γεγονότα της Θράκης οδήγησαν στην παραίτηση του αυτοκράτορα Ιωάννη ΣΤ΄ Καντακουζηνού από το θρόνο, για χάρη του γιου του Ματθαίου, ο οποίος βασίλεψε για μικρό χρονικό διάστημα πριν τον διαδεχτεί ο γιος του Ανδρόνικου Γ΄, Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος. Όταν ο Χαλίλ, μικρότερος γιος του Ορχάν, παιδί ακόμη, συνελήφθη όμηρος από Γενουάτες πειρατές το 1357, ο νέος αυτοκράτορας ενεπλάκη σε λεπτές διαπραγματεύσεις για το ύψος των λύτρων και την απελευθέρωσή του, δίνοντας έτσι την ευκαιρία στους Βυζαντινούς για ένα διάλειμμα. Τα επόμενα δύο χρόνια υπήρξε ελάχιστη πρόοδος στο οθωμανικό μέτωπο. Ο Ιωάννης Παλαιολόγος, φιλοδοξώντας να ενώσει τις βυζαντινές και οθωμανικές περιοχές, πάντρεψε την κόρη του Ειρήνη με τον Χαλίλ –με την ελπίδα ότι ο Χαλίλ θα διαδεχόταν τον πατέρα του, όπως και θα μπορούσε να γίνει, σύμφωνα με το οθωμανικό σύστημα όπου κάθε γιος είχε θεωρητικά ίσες ευκαιρίες στη διαδοχή. Αλλά το σχέδιο ναυάγησε, επειδή τελικά τη θέση του Ορχάν πήρε ο μεγαλύτερος αδερφός του Χαλίλ, ο Μουράτ.

Η ειρηνική συνύπαρξη Ορχάν και Ιωάννη Παλαιολόγου αποδείχτηκε χίμαιρα. Ο Ορχάν προόριζε τον μεγαλύτερο γιο του, τον Σουλεϊμάν Πασά, να τον διαδεχτεί, αλλά ο Σουλεϊμάν πέθανε το 1357, λίγο μετά τη σύλληψη του Χαλίλ, σαν αποτέλεσμα της πτώσης του από το άλογό του. Ο επιβήτοράς του θάφτηκε δίπλα του, και οι τάφοι τους στο Bolayır σώζονται ακόμη και σήμερα. Ο Μουράτ στάλθηκε για να πάρει τη θέση του Σουλεϊμάν ως αρχιστρατήγου στο θρακικό μέτωπο, και με τη βοήθεια ντόπιων στρατιωτικών κατάφερε περαιτέρω νίκες, με αποτέλεσμα, όταν ο Ορχάν πέθανε το 1362, οι Οθωμανοί να έχουν φτάσει να κατέχουν μεγάλο μέρος της νότιας Θράκης και τη σημαντική βυζαντινή πόλη του Διδυμοτείχου στα νότια της Αδριανούπολης. Καθώς τα σύνορα μετακινούνταν δυτικότερα, άλλαζε και η έδρα του σουλτάνου και της αυλής του –από το Γενί Σεχίρ στην Προύσα, στο Διδυμότειχο, και κατόπιν στην Αδριανούπολη,

που κατελήφθη κάποια στιγμή τη δεκαετία του 1360. Τα εδάφη του Καρασί στις βόρειες ακτές της Μικράς Ασίας στο Αιγαίο, βρίσκονταν υπό τον έλεγχο των Οθωμανών κατά την εποχή του θανάτου του Ορχάν, και το βασίλειό του έφτανε μέχρι την Άγκυρα (την πρωτεύουσα της σημερινής Τουρκίας), την οποία είχε αποσπάσει από μια αντίπαλη τουρκομανική δυναστεία ο Σουλεϊμάν Πασάς. Σε μια επιγραφή στο τέμενος του Αλαεντίν στην Άγκυρα, που ανάγεται χρονικά στο έτος του θανάτου του Ορχάν, ο τελευταίος αποκαλείται για πρώτη φορά «Σουλτάνος», κάτι που σηματοδοτεί τις επιδιώξεις των Οθωμανών για απόλυτη εξουσία. Άλλοι εμίρηδες της δυτικής Μικράς Ασίας αποδέχτηκαν την πρόκληση και πολύ σύντομα υιοθέτησαν και οι ίδιοι τον τίτλο αυτό για τον εαυτό τους. Οι Τζερμιάν και Καραμάν το 1368-9, στο Αϊδίνιο το 1374, στο Σαρουχάν το 1376 και στο Μεντεσέ το 1377.

Η ραγδαία αύξηση των οθωμανικών εδαφών υπό την ηγεσία του Ορχάν απεικονίζεται ξεκάθαρα στην αρχιτεκτονική της εποχής του. Το αποτύπωμα που άφησε το νέο καθεστώς στις μεγάλες πόλεις της Νίκαιας και της Προύσας είναι εντονότερο, αλλά κάπου τριάντα τζαμιά στις μικρές πόλεις και στα χωριά της βορειοδυτικής Μικράς Ασίας φέρουν επίσης το όνομά του. Στις μεγάλες πόλεις κατασκεύασε τεμένη, λουτρά, θεολογικές σχολές, δημόσια μαγειρεία, γέφυρες, τους τάφους και τα ασκητήρια των δερβίσηδων που τις έκαναν να δείχνουν ισλαμικές και οθωμανικές. Ο Ορχάν έχτισε επίσης, σε ανάμνηση των κατακτήσεων του πατέρα του, τζαμιά και άλλα κτίρια απαραίτητα για τη μουσουλμανική ζωή στα μέρη που είχε κατακτήσει ο Οσμάν, και πολλά από τα οικοδομήματα της εποχής του φέρουν τα ονόματα και άλλων προσώπων –τόσο πολεμιστών όσο και αγίων– που έπαιξαν σπουδαίο ρόλο στην επιτυχία των Οθωμανών. Τη σφραγίδα του άφησε ο Σουλεϊμάν Πασάς σε τεμένη, θεολογικές σχολές και λουτρά στην καρδιά της οθωμανικής Μικράς Ασίας, ενώ τις κατακτήσεις του στη Θράκη σηματοδοτούν άλλα κτίρια της περιοχής, συμπεριλαμβανομένης της πρώην εκκλησίας της Αγίας Σοφίας στη Βιζύη (τουρκικά Bizye), την οποία μετέτρεψε σε τζαμί. Τέτοιες αλλαγές στη λειτουργία κτιρίων μετά την κατάκτηση ήταν κοινότητες, ειδικά όταν μια πόλη δεν είχε παραδοθεί, αλλά είχε καταληφθεί μετά από έφοδο. Η εγκατάσταση τουρκοικών πληθυσμών που ακολουθούσαν την επέλαση των πολεμιστών έφερε για μια ακόμη φορά ευημερία στη Θράκη. Η πίεση που ασκούσε το βυζαντινό φεουδαρχικό καθεστώς στους γηγενείς χριστιανούς είχε από καιρό αποξενώσει πολλούς από αυτούς από την επαρχιακή αριστοκρατία και τους αφέντες τους στην Κωνσταντινούπολη, μια κατάσταση που οξύνθηκε λόγω της μεγάλης καταστροφής στη διάρκεια του εμφύλιου πολέμου των αρχών της δεκαετίας του 1340.

Οι Βυζαντινοί αυτοκράτορες στην Κωνσταντινούπολη ήλπιζαν ακόμη ότι η δυτική χριστιανοσύνη θα τους έσωζε από τους Οθωμανούς, που, όπως ήταν πλέον ξεκάθαρα από την εξάπλωσή τους στη Θράκη, δεν σκόπευαν να παραμείνουν μόνιμα εκεί. Όμως, οποτεδήποτε γινόταν έκκληση για δυτική βοήθεια,

η απάντηση συνοδευόταν από τους ίδιους όρους –οι ορθόδοξοι Βυζαντινοί πρέπει να εγκαταλείψουν τη σχισματική συμπεριφορά τους και να αποδεχτούν την Εκκλησία της Ρώμης. Η όποια βοήθεια έφτανε στην Κωνσταντινούπολη υπαγορευόταν από τα πολιτικά, διπλωματικά και εμπορικά συμφέροντα του καθενός κράτους ξεχωριστά. Το 1364, ο Ιωάννης Παλαιολόγος στράφηκε στο ομόδοξο κράτος της Σερβίας, έναν πιθανό σύμμαχο που απειλούνταν πλέον κι ο ίδιος από την οθωμανική εξάπλωση. Αλλά η Σερβία είχε χάσει την προηγούμενη ζωτικότητα της μετά το θάνατο του βασιλιά της Στεφάνου Δουσάν το 1355, καθώς οι διάδοχοί του πολεμούσαν μεταξύ τους για την εξουσία. Κατόπιν, ο Ιωάννης ταξίδεψε στην Ουγγαρία αναζητώντας βοήθεια από το βασιλιά Λουδοβίκο, αλλά μάταια. Το μόνο ενθαρρυντικό σημάδι ήταν η ανάκτηση του σημαντικού θρακικού λιμανιού της Καλλίπολης, από μια λατινική ναυτική δύναμη το 1369 υπό τον ίδιο τον αυτοκράτορα, ο οποίος μέσα στην απελπισία του υποσχέθηκε να αποδεχτεί το λατινικό τελετουργικό σαν τίμημα για τη βοήθεια του Πάπα. Αλλά σύντομα αποκαλύφθηκε ότι οι παπικές διαβεβαιώσεις δεν είχαν κανένα νόημα, μιας και βοήθεια δεν ερχόταν από πουθενά.

Το Βυζάντιο δεν ήταν ο μόνος παράγοντας στα Βαλκάνια που φοβόταν την οθωμανική διείσδυση. Μετά την κατάκτηση της Αδριανούπολης τη δεκαετία του 1360, οι διάφοροι διάδοχοι του Στεφάνου Δουσάν στη Σερβία αισθάνθηκαν την πίεση των Οθωμανών στα νότια και ανατολικά σύνορά τους. Μόλις συνειδητοποίησαν τις συνέπειες που θα υπήρχαν σε περίπτωση που οι Οθωμανοί δεν ανακόπτονταν, κάποιοι από αυτούς τους μικρόψυχους ηγεμόνες ενώθηκαν για να σχηματίσουν στρατό, αλλά η μάχη στον Έβρο, δυτικά της Αδριανούπολης, το 1371, υπήρξε καταστροφική για τους Σέρβους ευγενείς. Ηττήθηκαν και έγιναν υποτελείς των Οθωμανών, όπως και οι τρεις ηγεμόνες των Βουλγάρων που πολέμησαν μαζί τους· πλέον όλα τα εμπόδια για την επέλαση των Οθωμανών στη Μακεδονία είχαν ξεπεραστεί.

Οι Οθωμανοί μοιράστηκαν τα καινούργια εδάφη με φαινομενικά ανεξάρτητους πολεμιστές. Τέσσερις τέτοιες μουσουλμανικές οικογένειες ήταν ιδιαίτερα γνωστές την εποχή που οι Οθωμανοί κατέκτησαν τη Ρούμελη (όρος που προτιμήθηκε από τον όρο *Ρωμυλία*, για τις οθωμανικές κτήσεις στα Βαλκάνια): αυτές ήταν οι Εβρενός Ογλού, οι Μιχάλ Ογλού, οι Τουραχάν Ογλού και οι Μαλκότς Ογλού.¹⁶ Οι πρώτες δύο από αυτές τις οικογένειες ήταν χριστιανοί πολεμιστές στη βορειοδυτική Μικρά Ασία που υποχώρησαν μέχρι τη Θράκη καθώς επέλαναν οι Οθωμανοί, και προσηλυτίστηκαν στο Ισλάμ, ενώ η δυναστεία του Μαλκότς, πιο σωστά Μάλκοβιτς, είχε χριστιανικές, σερβικές καταβολές. Η προέλευση των Τουραχάν Ογλού παραμένει μυστηριώδης.

Από αυτές τις οικογένειες, τη μεγαλύτερη φήμη κέρδισαν οι Εβρενός Ογλού. Ο Γαζή Εβρενός λεγόταν ότι είχε υπάρξει σύμμαχος του οίκου του Καρασί, και

16 Το επίθεμα –ογλού (oglu) σημαίνει «γιος τού» στα τουρκικά. Μερικοί ιστορικοί υποστηρίζουν ότι πρέπει να γράφεται χωριστά από το κύριο όνομα. Υπάρχει και το επίθεμα –ογουλάρι (ogullari), που σημαίνει «γιοι τού».

ότι διέσχισε τα Δαρδανέλλια μαζί με τον Σουλεϊμάν, γιο του Ορχάν. Από το 1361, όταν κατέλαβε την πόλη για τους Οθωμανούς, είχε τη βάση του στην Κομοτηνή, μετά στα σερβικά σύνορα, και ανήγειρε μερικά από τα παλαιότερα οθωμανικά κτίρια στη Ρούμελη. Καθώς τα σύνορα άλλαζαν διαρκώς, ο Γαζή Εβρενός μετέφερε την έδρα του προς τα δυτικά, και τέλος στα Γιαννιτσά, πόλη την οποία ίδρυσε ο ίδιος, και στην οποία πέθανε και τάφηκε το 1417.

Ο σουλτάνος Μουράτ παρέμεινε στη Ρούμελη μετά το θάνατο του Ορχάν το 1362, μέχρι το 1373, οπότε και διέσχισε τα Δαρδανέλλια προκειμένου να εκστρατεύσει στη Μικρά Ασία, συνοδευόμενος από τον Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγο, που είχε πρόσφατα γίνει υποτελής του. Ο γιος του Μουράτ, Σαβτζή, και ο γιος του Ιωάννη, Ανδρόνικος, διάλεξαν εκείνη τη στιγμή για να επαναστατήσουν ενάντια στους πατεράδες τους που γύρισαν πίσω σε ελάχιστο χρόνο, ο Ιωάννης στην Κωνσταντινούπολη και ο Μουράτ στη Ρούμελη. Ο Μουράτ εκτέλεσε τον Σαβτζή και τους συναγωνιστές του. Ο Ανδρόνικος παραδόθηκε και, όπως επέμενε ο Μουράτ, τυφλώθηκε και φυλακίστηκε. Ελάχιστα άλλα στοιχεία είναι γνωστά για τον Σαβτζή. Η παράδοση των οθωμανικών χρονικών δεν επιδοκίμαζε τους Οθωμανούς πρίγκιπες που αμφισβητούσαν την πατρική εξουσία –ειδικά αυτούς που έκαναν κάτι τέτοιο συμμαχώντας με χριστιανούς πρίγκιπες.

Ο πραγματικά χαμένος, τουλάχιστον για μια φορά, ήταν ο Μανουήλ, νεότερος γιος του Ιωάννη Παλαιολόγου. Είχε οριστεί διάδοχος του πατέρα του αμέσως μετά την εξέγερση του Ανδρόνικου, αλλά όταν τελικά το 1381 λύθηκε το πρόβλημα ανάμεσα στον Ιωάννη και τον Ανδρόνικο, η διαδοχή πέρασε στο γιο του Ανδρόνικου, που λεγόταν επίσης Ιωάννης. Ο Μανουήλ κατέφυγε στη Θεσσαλονίκη, πόλη με τεράστια σημασία στον βυζαντινό κόσμο, ως πνευματικό και καλλιτεχνικό κέντρο, και εκεί σχημάτισε τη δική του ανεξάρτητη αυλή. Το γεγονός αυτό ερχόταν σε αντίθεση με τα συμφέροντα των Οθωμανών – η ανησυχία του Μουράτ για τις στρατιωτικές ενέργειες του Μανουήλ ενάντια στην οθωμανική προέλαση στην περιοχή, τον έκανε να αναλάβει δράση. Ο αρχιστράτηγός του Καρα (μαύρος) Χαλίλ Χαϊρεντίν Τσανταρλή κατέλαβε τις Σέρρες και άλλες πόλεις στα νότια, και το 1387, μετά από πολιορκία τεσσάρων ετών, ο Μανουήλ εγκατέλειψε τη Θεσσαλονίκη και η πόλη δέχτηκε την οθωμανική κυριαρχία –αν και θα περνούσαν επτά ακόμη χρόνια μετά από αυτή την τυπική υποταγή μέχρι οι Οθωμανοί, που είχαν εμπλακεί σε πολεμικές δραστηριότητες αλλού, να αποπέμψουν τους Βυζαντινούς ευγενείς, να μπορέσουν να καταλάβουν την πόλη και την ενδοχώρα, και να επιβάλουν το δικό τους σύστημα διοίκησης. Λίγο μετά την άλωση της Θεσσαλονίκης ο Μανουήλ δέχτηκε ότι έπρεπε να γίνει υποτελής στους Οθωμανούς. Για την εγκατάλειψη της πόλης τιμωρήθηκε από τον Ιωάννη Ε΄ με εξορία στη Λήμνο, όπου ίσως να πέρασε τα επόμενα τρία χρόνια. Το 1390 ο πατέρας του τον κάλεσε στην Κωνσταντινούπολη για να αντιμετωπίσουν τον Ιωάννη, γιο του Ανδρόνικου, που διεκδικούσε το θρόνο ως Ιωάννης Ζ΄ –ο Ανδρόνικος είχε πεθάνει το 1385–

αλλά ο Μανουήλ έπεισε τον ανιψιό του να πάει στη Γένουα και να ζητήσει βοήθεια κατά των Οθωμανών. Επιστρέφοντας το 1390, ο Ιωάννης Ζ΄ εκδιώχτηκε από την Κωνσταντινούπολη και κατέφυγε στο σουλτάνο. Όταν ο Ιωάννης Ε΄ πέθανε το 1391, ο Μανουήλ τον διαδέχτηκε στον βυζαντινό θρόνο ως Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος.

Ο Καρά Χαλίλ Χαϊρεντίν Τσανταρλή ήταν γόνος μιας μικρασιατικής μουσουλμανικής δυναστείας η οποία σταδιακά έδωσε στους Οθωμανούς αρκετούς επιφανείς κρατικούς αξιωματούχους. Το τέμενός του, που ανάγεται χρονικά στο 1385, είναι το παλαιότερο καταγεγραμμένο οθωμανικό μνημείο στις Σέρρες. Τα διάφορα αξιώματα που κατέλαβε ο Καρά Χαλίλ Χαϊρεντίν αποτελούν απόδειξη για το πώς το οθωμανικό κράτος εξελισσόταν από την αρχική νομαδική δομή του, σε έναν πυρήνα ασφαλών εδαφών πίσω από τα ρευστά σύνορα. Η βασιλεία του Μουράτ είναι σημαντική τόσο για τις διοικητικές αλλαγές που επέφερε όσο και για την έκταση των εδαφών που κατέκτησε. Ο Καρά Χαλίλ Χαϊρεντίν κατείχε το αξίωμα του καδή (δικαστή) στη Νίκαια και την Προύσα και μετά έγινε, εκτός από διοικητής του στρατού, ο πρώτος αρχιδικαστής του Μουράτ και επίσης πρωθυπουργός του. Αυτή η κοινή εποπτεία του στρατού και της διοίκησης τον ανέδειξε, στην ουσία, στον πρώτο μεγάλο βεζίρη του οθωμανικού κράτους.

Κατά την προετοιμασία για την πολιορκία της Θεσσαλονίκης, ο Μουράτ μετακίνησε μεγάλο αριθμό στρατιωτών στη Ρούμελη, όπου όσοι δεν είχαν εμπλακεί στον αποκλεισμό του προπυργίου του Μανουήλ, έκαναν επιχειρήσεις εναντίον λιγότερο σημαντικών ηγεμόνων σε αυτή την πολιτικά κατακερματισμένη περιοχή. Προέλασαν στην Ήπειρο και την Αλβανία, και το 1386 απέσπασαν την πόλη της Ναϊσσού¹⁷ από τον Σέρβο πρίγκιπα Λάζαρο, δίνοντας έτσι στους Οθωμανούς πρόσβαση στην κοιλάδα του ποταμού Μοράβα, που οδηγούσε βορειοδυτικά στο Βελιγράδι και στην καρδιά της κεντρικής Ευρώπης, και δυτικά στη Βοσνία και τη Ραγούσα (σημερινό Ντουμπρόβνικ) στις ακτές της Αδριατικής. Αμέσως μετά, οι Βούλγαροι υποτελείς του Μουράτ ανακήρυξαν την ανεξαρτησία τους από την οθωμανική επικυριαρχία. Ανάμεσά τους βρισκόταν ο Ιωάννης Γ΄ Σισμάν, ηγεμόνας του μεγαλύτερου τμήματος του διαιρεμένου μεσαιωνικού βουλγαρικού βασιλείου, και κουνιάδος του Μουράτ. Στις αρχές του 1388, στρατός υπό τη διοίκηση του Τσανταρλή Αλή Πασά, γιου του Καρά Χαλίλ Χαϊρεντίν, προέλασε μέσα από τα χιονισμένα περάσματα των Βαλκανίων, και πολλές πόλεις που ανήκαν στον Ιωάννη Σισμάν στη βόρεια Βουλγαρία, παραδόθηκαν μόλις έφτασε στις πύλες τους. Επιστράφηκαν στον Σισμάν, ο οποίος κατάλαβε καλά ότι δίχως αμφιβολία ήταν υποτελής στον Μουράτ. Πάντως, οι περαιτέρω οθωμανικές επιθέσεις μέσα στο σερβικό έδαφος το 1388, κατέληξαν σε ήττα –βορειοδυτικά της Ραγούσας– που υπέστησαν από το στρατό ενός συμμάχου των Βόσνιων πριγκίπων.

Ο Μουράτ κατά πάσα πιθανότητα υπέθεσε πως ο Λάζαρος της Σερβίας είχε αναμειχτεί στη συγκεκριμένη ήττα των Οθωμανών, και το 1389 εισέβαλε στη

17 Σημερινή Νις της Σερβίας, γενέτειρα του Μεγάλου Κωνσταντίνου. (Σ.τ.Μ.)

Σερβία, προφανώς με την πρόθεση να τον τιμωρήσει πριν συνεχίσει για τη Βοσνία. Στις 15 Ιουνίου, ο στρατός του Μουράτ συναντήθηκε με αυτόν του Λαζάρου στο Κοσσυφοπέδιο, κοντά στην Πρίστινα. Οι οθωμανικές δυνάμεις έφταναν τους 25.000 άντρες, ενώ ο συνασπισμένος στρατός Σέρβων, Κοσοβάρων και Βοσνίων μετά βίας τους 16.000. Όταν έληξε η μάχη, οχτώ ώρες αργότερα, οι Οθωμανοί ήταν νικητές, αλλά και οι δύο ηγεμόνες είχαν σκοτωθεί. Κάποια στιγμή κατά τη διάρκεια της μάχης, ο Μουράτ αποκόπηκε από το κύριο σώμα του στρατού του και ένας από τους διοικητές του Λαζάρου¹⁸ τον πλησίασε, προσποιούμενος ότι αυτομολούσε στους Οθωμανούς. Όμως, μαχαίρωσε το σουλτάνο. Ο Λάζαρος γρήγορα συνελήφθη και αποκεφαλίστηκε στη σκηνή του Μουράτ.

Όταν τα νέα για το θάνατο του Μουράτ έφτασαν στην Ευρώπη, ο βασιλιάς Κάρολος ΣΤ΄ της Γαλλίας ευχαρίστησε τον Θεό στην Παναγία των Παρισίων. Αλλά η ελπίδα ότι αυτό θα σήμαινε και την εξασθένηση των Οθωμανών αποδείχτηκε απλώς ένας ευσεβής πόθος. Ο γιος του Μουράτ, Βαγιαζήτ, ανέλαβε την εξουσία αμέσως μετά το θάνατο του πατέρα του, και διασφάλισε τη μοναρχία σκοτώνοντας τον αδερφό του Γιακούμπ, στην πρώτη καταγεγραμμένη αδερφοκτονία στην ιστορία της οθωμανικής δυναστείας. Δεν είναι ξεκάθαρο αν ο Γιακούμπ δολοφονήθηκε ενώ μαινόταν ακόμη η μάχη, ή μερικούς μήνες αργότερα. Η Σερβία έγινε υποτελής στους Οθωμανούς, με την υποχρέωση να πληρώνει φόρο και να παρέχει προμήθειες στο στράτευμα¹⁹ επικεφαλής της είχε τον Στέφανο, γιο του Λαζάρου. Η Βοσνία παρέμεινε ανεξάρτητη, όπως και το Κοσσυφοπέδιο, υπό την ηγεσία του Βουκ Μπράνκοβιτς, μέχρι το 1392.

Αν και το Κοσσυφοπέδιο κόστισε στους Οθωμανούς το σουλτάνο τους, το τίμημα που πλήρωσε η Σερβία ήταν πολύ υψηλότερο. Η νίκη του Βαγιαζήτ σηματοδότησε το τέλος του ανεξάρτητου σερβικού βασιλείου, και επιβεβαίωσε τη μονιμότητα της οθωμανικής παρουσίας στα Βαλκάνια. Σήμερα, περισσότερο από 600 χρόνια μετά, η μάχη του Κοσσυφοπεδίου παραμένει ζωντανή στην εθνική συνείδηση των Σέρβων σαν καθοριστική ιστορική στιγμή. Τα επικά ποιήματα που απαγγέλλονταν στην πάροδο των αιώνων, δραματοποίησαν και απαθανάτισαν τη μνήμη της ήττας ενός χριστιανού βασιλιά από έναν μουσουλμάνο σουλτάνο σε μια χριστιανική χώρα. Τέτοια έπη πυροδότησαν τα συναισθήματα του χριστιανικού σερβικού πληθυσμού της περιοχής, κατά τη διάρκεια του τρομερού πολέμου στα τέλη του εικοστού αιώνα. Είδαν μια ευκαιρία να βγάλουν από τη μέση τον μουσουλμανικό πληθυσμό, που, ακόμη και μετά από τόσους αιώνες, πολλοί τον αντιμετωπίζουν ως ξένο. Και ο μουσουλμανικός πληθυσμός απαντάει άμεσα για να διασφαλίσει το δικαίωμά του στην παραμονή του εκεί.

18 Μια εκδοχή λέει πως πρόκειται για το γαμπρό του Λαζάρου, Μίλο Κόμπιλιτς. (Σ.τ.Μ.)

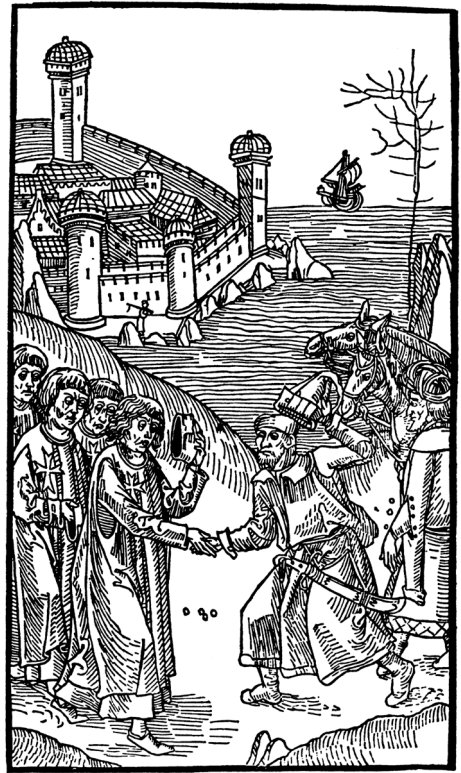
Επάνω: Άποψη από ψηλά της Κλειστής Αγοράς, όπως φαίνεται από τον πύργο του Βαγιαζήτ· ο εσωτερικός πυρήνας της αγοράς χτίστηκε από τον Μωάμεθ Β΄ στις αρχές της δεκαετίας του 1460. Στα αριστερά βρίσκεται το Νουρουσμανιγιέ τζαμί, και στο βάθος το Σουλταναχμέτ τζαμί.

Κάτω: Το καλυμμένο με πλακίδια περίπτερο στους εξωτερικούς κήπους του Παλατιού Τοπ Καπί, που ολοκληρώθηκε το 1472-3. Το περίπτερο χτίστηκε με την τεχνοτροπία των Τιμουριδών από τεχνίτες που είχαν μεταφερθεί στην Κωνσταντινούπολη μετά τη νίκη του Μωάμεθ Β΄ επί της δυναστείας των Καραμανιδών.

Αριστερά: Προσωπογραφία του Μωάμεθ Β', χρονολογημένη στο 1481· σχετίζεται με μέταλλο του σουλτάνου φιλοτεχνημένο από τον Ενετό καλλιτέχνη Κωνσταντίνο ντα Φερράρα.

Δεξιά: Ο Μέγας Μάγιστρος των Ιωαννιτών Ιπποτών υποδέχεται τον Τζεμ-σουλτάνο κατά την άφιξη του δευτέρου στη Ρόδο, 29 Ιουλίου 1482.

Κάτω: Το Κάστρο του Μπουργκανέφ, όπου κρατήθηκε ο Τζεμ-σουλτάνος το 1484 και το 1486-8· το γράμμα Β δείχνει τον πύργο όπου ήταν φυλακισμένος. Η εμφάνιση του κάστρου είναι λίγο διαφορετική σήμερα σε σχέση με το πώς απεικονίζεται σε αυτό το σχέδιο των μέσων του 18^{ου} αι.

Η Αγία Σοφία μετά τη μετατροπή της σε Σελιμιγιέ τζαμί («Το τζαμί του Σελίμ Β'») στην Αδριανούπολη. Χτισμένο το τζαμί από τον Σινάν στα τέλη της δεκαετίας του 1560, θεωρείται το σημαντικότερο έργο του αρχιτέκτονα. Η φωτογραφία είναι των φωτογράφων της Κωνσταντινούπολης Πασκάλ Σεμπάχ και Πολύκαρπου Ζοεγιέρ, το φωτογραφείο των οποίων λειτούργησε μεταξύ των ετών 1888 και 1908.

Αριστερά: Η Μιχρμάχ-σουλτάνα, κόρη του Σουλεϊμάν Α΄ και της Χιουρέμ-σουλτάνας, και σύζυγος του Ρουστέμ Πασά. Μια επιγραφή στην επάνω αριστερή γωνία χρονολογεί το πορτρέτο στο 1541.

Επάνω: Εφυαλωμένο ζωγραφιστό πλακίδιο της Σμύρνης, από διακοσμητικό πλαίσιο. Χρονολογείται στα 1570-80 περίπου· τα χρώματα του πλακιδίου είναι μπλε, μαύρο, τρκουάζ-πράσινο και κόκκινο.

Κάτω: Λεπτομέρεια από μικρογραφία που απεικονίζει τρεις Κιζίλ Μπας να δέχονται τα καφτάνια τους τη στιγμή που παραδίδουν τους κόκκινους σκούφους, οι οποίοι συμβολίζουν την «αιρετική» θέση τους. Η μικρογραφία, ζωγραφισμένη το 1583 περίπου, προέρχεται από χειρόγραφο που αφηγείται τις εκδηλώσεις οι οποίες έλαβαν χώρα στον Ιππόδρομο για να εορταστεί η περιτομή του μελλοντικού Μεχμέτ Γ΄.